

Saamen kielen käyttö Utsjoella

Anne Länsman ja Saara Tervaniemi

ISBN 978-952-441-251-3

9 789524 412513

SAAMEN KIELEN KÄYTTÖ UTSJOELLA

Anne Länsman & Saara Tervaniemi

SÁMEDIGGI
SÁMITIGGE
SÁÁ'MTE'G'G
SAAMELAISKÄRÄJÄT

Euroopan maaseudun
kehittämisen maatalousrahasto:
Eurooppa investoi maaseutualueisiin

POHJOISIMMAN LAPIN
LEADER ry

Julkaisija: Saamelaiskäräjien saamen kielen toimisto ja "Saamen kielikeskus Utsjoelle" -esiselvityshanke
Rahoittajat: Lapin ELY-keskus, Pohjoisimman Lapin LEADER ry, Suomen opetus- ja kulttuuriministeriö sekä oikeusministeriö

Taitto: Studio Borga, Utsjoki

Kannen kuva: Kalle Junntila

ISBN 978-952-441-251-3

2012

Esipuhe

Saamelaiskäräjien saamen kielen toimisto ja Utsjoen kunnan ”Saamen kielikeskus Utsjoelle” -esiselvityshanke ovat laatineet selvityksen saamen kielen käytöstä Utsjoen kunnan alueella. Selvitykselle on tarvetta, sillä ajankohtaista tietoa Utsjoen saamen kielen tilanteesta ei ole saatavilla.

Utsjoen kunnan ”Saamen kielikeskus Utsjoelle” -esiselvityshankkeessa on kartoitettu saamen kielen käyttöympäristöjä ja saamenkielisten palveluiden käyttöä Utsjoen kunnassa sekä niihin liittyviä edistämistarpeita ja haasteita. Nyt laaditun selvityksen pohjalta laaditaan Utsjoelle saamen kielen kehittämisohjelma sekä liiketoimintasuunnitelma Utsjoelle perustettavalle saamen kielikeskukselle. Utsjoen kunnan elinkeinotoimi on tähän työhön saanut hanketukea Lapin ELY-keskukselta ja Pohjoisimman Lapin LEADER ry:ltä.

Saamelaiskäräjien saamen kielen toimistossa on ollut suunnitteilla laajempi tutkimushanke saamen kielten nykytilan selvittämiseksi Suomessa. Nyt Utsjoella tehdyt haastattelut toimivat ”pilottihaastatteluina”, joista kerätyn kokemuksen pohjalta saamen kielten tilannetta tullaan selvittämään myös muualla saamelaisalueella ja saamelaisalueen ulkopuolella. Saamelaiskäräjät on tähän työhön saanut rahoitusta Suomen opetus- ja kulttuuriministeriöltä sekä oikeusministeriöltä.

Selvitystä varten on haastateltu saamen kielen käyttäjiä Utsjoella. Seuraavassa luvussa kerrotaan haastattelujen toteutuksesta ja tuodaan esiin selvityksen rakenne. Selvityksen ovat laatineet ”Saamen kielikeskus Utsjoelle” -esiselvityshankkeen projekti-koordinaattori Anne Länsman ja saamelaiskäräjien saamen kielen toimiston projekti-johtaja Saara Tervaniemi. Haluamme kiittää lämpimästi kaikkia haastatteluihin osallistuneita. Haluamme kiittää myös saamen kielen toimiston harjoittelijaa Elli-Marja Hettaa, joka osallistui haastattelujen keräämiseen. Lisäksi haluamme kiittää muita yhteistyötahoja.

Utsjoella, Ailigas-talolla 8.10.2012

Anne Länsman & Saara Tervaniemi

Sisällys

Esipuhe	3
1 Johdanto	5
2 Utsjoki tilastojen valossa	8
3 Haastateltujen kielelliset taustat ja kotona käytetty kieli	12
4 Kaksi- tai monikieliset saamen kielen puhujat	18
5 Saamen kielen käyttäjien kielelliset asenteet	27
6 Saamen kielen käyttäjien syrjintäkokemukset	31
7 Saamenkielisen tarjonnan ja palveluiden käyttö	36
8 Saamen kielen käyttö viranomaisissa	43
9 Saamen kielten tulevaisuus	52
10 Tukitoimet	55
11 Johtopäätökset	60

1 Johdanto

Verrattuna muuhun saamelaisalueeseen Suomessa, Utsjoki on säilynyt suhteellisen pitkään vahvasti saamenkielisenä ympäristönä. Suomen kieli alkoi vahvistaa asemaansa Utsjoella saamen kielen rinnalla vasta sotien jälkeen. Syitä suomen kielen aseman vahvistumiseen oli suomalaisten lisääntynyt muutto Utsjoelle muun muassa alue- ja paikallishallinnon toimiin, ja Utsjoen liittäminen sekä Suomen että Norjan tieverkkoon¹, joka toi valtakulttuurit ja kielet lähemmäksi saamelaisten arkea. Lisäksi Utsjoen saamelaiset olivat oppineet pitkällä evakkoreissullaan enemmän tai vähemmän suomen kieltä, joten heillä oli myös paremmat valmiudet kommunikoida suomeksi². Myös interetniset avioliitot Utsjoen suomalaisten ja saamelaisten välillä yleistyivät 1950-luvulla.

Vaikka Utsjoella saamen kielen vaihtuminen suomen kieleen ei ole tapahtunut yhtä dramaattisesti kuin paikoin muualla saamelaisalueella, myös Utsjoella saamen kielen käyttö on vähentynyt, eivätkä läheskään kaikki Utsjoen saamelaiset osaa saamen kieltä. Saamen kielen tilanteeseen on alettu kiinnittämään enenevässä määrin huomiota, mutta saamen kielen tilanteesta Utsjoella ei ole saatavissa ajankohtaista tietoa. Tässä selvityksessä ollaankin kiinnostuneita siitä, millainen Utsjoki on saamenkielisenä ympäristönä, ja miltä saamen kielen tulevaisuus Utsjoella näyttää.

Tätä selvitystä varten on haastateltu kesän 2012 aikana 20 utsjokelaista *saamen kielen käyttäjää*. Haastatteluilta kysyttiin muun muassa, mitä kieliä he ovat oppineet lapsuudessaan, mitä kieliä he osaavat nykyisin ja mitä kieliä he valitsevat käyttää milloinkin. Lisäksi haastatteluissa ollaan kiinnostuneita saamen kielen puhujien kielellisistä asenteista ja suhteesta saamen kieleen.

Haastattelut tehtiin pohjoissaameksi tai suomeksi, riippuen siitä, kumpaa kieltä haastateltava halusi haastattelussa käyttää. Haastatteluista 15 tehtiin saameksi ja 5 suomeksi. Haastatteluissa käytettiin saamelaiskäräjien saamen kielen toimiston valmistelmaa lomaketta, jonka valmistelussa on tehty yhteistyötä Oulun yliopiston Giellagas-instituutin kanssa. Haastattelut kestivät noin 2–4 tuntia. Haastattelijoina toimivat Utsjoen kunnan ”Saamen kielikeskus Utsjoelle” -esiselvityshankkeen projektipäällikkö Anne Länsman sekä saamelaiskäräjien saamen kielen toimiston projektipäällikkö Saara Tervaniemi ja harjoittelija Elli-Marja Hetta.

1 Tiestön rakentaminen Utsjoella ajoittuu pääosin sotien jälkeiselle ajalle. Karigasniemelle tie saapui vuonna 1940, Utsjoelle vuonna 1958 ja Nuorgamiin vuonna 1968.

2 Syysskuun 7. päivänä 1944 annettiin virallinen määräys evakuoinnin aloittamisesta.

Haastattelut

Haastateltujen valikoituminen tapahtui ns. lumipallomenetelmällä niin, että haastattelut tai haastattelusta kieltäytyneet nimesivät henkilöitä, joita voisi pyytää osallistumaan haastatteluun. Haastatteluihin haluttiin mukaan erilaisia kielitaustoja omaavia henkilöitä (esim. äidinkieleltään saamen- tai suomenkielinen), joiden ”tiedettiin” käyttävän enemmän tai vähemmän saamen kieltä.

Haastatellut asuvat eri puolilla Utsjoen kuntaa, joista 17 on syntyperäistä utsjokelaista ja kolme on syntynyt saamelaisalueen³ ulkopuolella. Saamelaisalueen ulkopuolella syntyneet ovat asuneet Utsjoella⁴ jo pitempään, ja kahdella heistä on juuret Utsjoella. Osalla nuoremmista haastatelluista, jotka ovat syntyperäisiä utsjokelaisia, voi olla väliaikainen osoite jossakin muualla opiskeluiden tai töiden takia, mutta heillä on koti myös Utsjoella, missä he viettävät paljon aikaa. Nuorimmat haastatellut ovat syntyneet 1990-luvun alussa ja vanhimmat 1920-luvulla. Haastatelluista 11 on naisia ja 9 miestä. Haastattelujen tuloksista raportoidessa ei tuoda esiin haastateltujen nimiä, ikää tai asuinpaikkaa, jotta haastateltuja ei tunnisteta.

Haastatelluista 17 kertoo olevansa saamelainen, ja 17 haastateltua kertoo olevansa äänioikeutettu saamelaiskäräjävaaleissa. Yksi haastateltu tuntee olevansa osittain saamelainen, yksi ei osaa vastata kysymykseen ja yksi ei tunne itseään ollenkaan saamelaiseksi. Näillä kolmella ei ole äänioikeutta saamelaiskäräjävaaleissa.

Haastatelluista kahdeksalla on joko alempi tai ylempi korkeakoulututkinto, viidellä on ammatillinen koulutus, kolmella ylioppilastutkinto ja neljällä käytynä kansa- tai peruskoulu. Seitsemän haastateltua on työssä käyviä ja neljä kertoo vielä opiskelevansa. Yksi vastaaja kertoo olevansa päätoiminen perinteisen saamelaislinkeinin harjoittaja. Kuusi vastaajaa ilmoittaa olevansa eläkkeellä, joista kolme jatkaa edelleen myös perinteisen saamelaislinkeinin harjoittamista. Perinteisen saamelaislinkeininharjoittajat työskentelevät joko porotaloudessa tai käsityöläisinä. Kaksi haastateltua kertoo työskentelevänsä taiteen ja kulttuurin saralla. Enemmistö haastatelluista osallistuu perinteisiin saamelaislinkeinojen harjoittamiseen, vaikka he eivät ole päätoimisesti perinteisen saamelaislinkeininharjoittajia. Toimeentulo haetaankin perinteisesti useasta eri lähteestä.

Haastattelujen luotettavuus

Tässä selvityksessä, haastatelluista kerättyjen tietojen perusteella, arvioidaan Utsjokea saamenkielisenä ympäristönä. Mikäli väestötietojärjestelmän tietoja äidinkieleltään saamenkielisten määristä pidetään suuntaa antavana Utsjoen saamen kielen puhujien

³ Saamelaisalueella tarkoitetaan Utsjoen, Inarin ja Enontekiön kuntia, sekä Sodankylän kunnan Lapin paliskunnan aluetta.

⁴ Utsjoella tässä selvityksessä tarkoitetaan koko Utsjoen kunnan aluetta.

määrästä, selvitykseen on osallistunut 3,3 prosenttia Utsjoen saamen kielen käyttäjistä. Haastatteluja olisi ollut mielenkiintoista tehdä enemmän, mutta valitettavasti resurssit eivät siihen riittäneet. Koska saamen kielten tilanteesta Utsjoelta, ja Suomesta ylipäätään, ei ole saatavissa ajantasaista tietoa, vastaa tämä selvitys osaltaan tiedon tarpeeseen. Tarve perustutkimukselle saamen kielten tilanteiden selvittämiseksi on edelleen olemassa niin Utsjoen kuin koko Suomen osalta. Tulevaisuudessa tämän selvityksen tuloksia voidaan vertailla ajantasaiseen tutkittuun tietoon.

Koska haastattelujen määrä on pieni, selvityksessä esitetyt taulukot liittyen haastatteluihin ovat heikosti suuntaa antavia, eikä niiden voida katsoa kertovan Utsjoen saamen kielen käyttäjistä yleisesti. Sen sijaan taulukkojen tarkoitus on havainnollistaa ja avata haastatteluaineistoa.

Nyt toteutetut haastattelut kertovat siis omalta osaltaan saamen kielen tilanteesta Utsjoella. Vaikka haastatteluihin pyrittiin saamaan mukaan kattava edustus Utsjoen saamen kielen puhujista, on todennäköistä, että ne, jotka käyttävät kieltä aktiivisemmin tai suhtautuvat kielen käyttöön positiivisemmin, osallistuvat myös aktiivisemmin tämän tyyppiseen haastatteluun. Kesä haastatteluajankohtana toi oman haasteensa haastatteluun suostumiseen. Kun kesäaika on lyhyt, ajallisesti pitkään haastatteluun osallistuminen ei kuulosta houkuttavimmalta ajankäyttövaihtoehdolta. Kaiken kaikkiaan haastatteluista kieltäytyneitä oli kuitenkin suhteellisen vähän, ja kieltäytymisen syyksi mainittiin ajanpuute, joko töiden, lomien tai lohestuksen takia. Vain kaksi kieltäytynyttä sanoi, että he eivät ole kiinnostuneita osallistumaan haastatteluun. Suurin osa haastattelusta kieltäytyneistä oli miehiä. Suhtautuminen haastatteluun oli yleisesti ottaen positiivista, ja aiheita, joita haastattelussa käsiteltiin, pidettiin tärkeinä.

Selvityksen rakenne

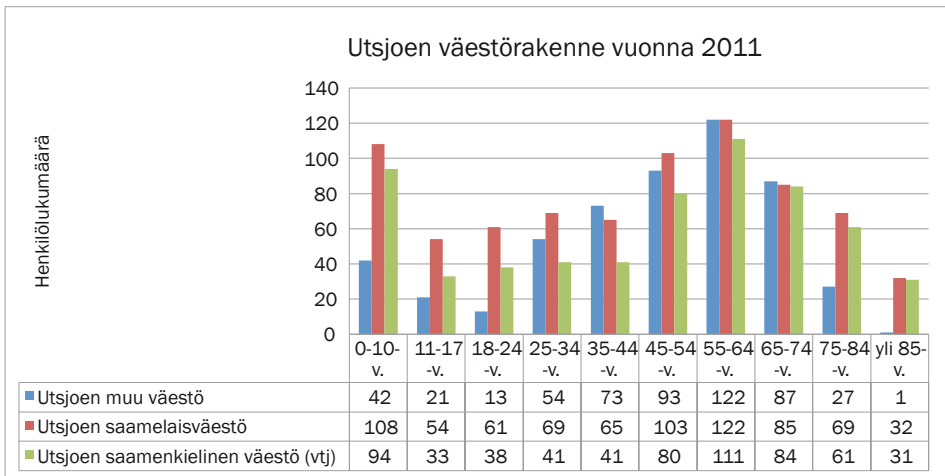
Seuraavassa luvussa tarkastellaan Utsjokea saamenkielisenä ympäristönä tilastotietojen valossa. Kolmannessa luvussa käsitellään haastateltujen kielellisiä taustoja ja kielenkäyttövalintoja arjessa ja neljännessä luvussa haastateltujen kaksi- tai monikielisyttä. Viidennessä luvussa tuodaan esiin saamen kielen puhujien kielellisiä asenteita ja kuudennessa luvussa saamen kielen puhujien syrjäntäkokemuksia. Seitsemännessä ja kahdeksannessa luvussa tarkastellaan saamen kielen käyttömahdollisuuksia ja saamenkielisiä palveluiden käyttöä. Yhdeksännessä luvussa tuodaan esiin haastateltujen näkemyksiä saamen kielten tulevaisuudesta ja kymmenennessä luvussa toimenpide-ehdotuksia, joita haastatellut ovat esittäneen saamen kielen tilanteen parantamiseksi Utsjoella. Viimeisessä luvussa esitetään selvityksen johtopäätökset.

2 Utsjoki tilastojen valossa

Saamelaiskäräjät laatii neljän vuoden välein tilastot saamelaiskäräjävaaleissa ääni-oikeutettujen määrästä sekä saamelaisten kokonaismäärästä. Tilastokeskus taas ylläpitää tilastoja saamenkielisten määrästä perustuen siihen, minkä kielen henkilö on ilmoittanut äidinkielekseen väestötietojärjestelmään. Väestötietojärjestelmään voi ilmoittaa ainoastaan yhden kielen äidinkielekseen. Saamen kielen ilmoittaminen äidinkieleksi väestötietojärjestelmään on tullut mahdolliseksi vasta vuonna 1992⁵.

Saamen kielen puhujien todellista määrää on mahdotonta tietää, sillä saamelaiskäräjien vaaliluettelo ei sisällä tarkkoja tietoja henkilöiden puhumista kielistä. Lisäksi saamen kielen ilmoittaminen väestötietojärjestelmään äidinkieleksi on tullut mahdolliseksi suhteellisen myöhään ja perustuu henkilöiden omaan aktiivisuuteen. Väestötietojärjestelmän luotettavuutta heikentää myös se, että sinne voi ilmoittaa vain yhden äidinkielen, ja sen määrittäminen ei ole yksiselitteistä. Saamen kielen käyttäjien kokonaismäärän arviointia vaikeuttaa myös se, että ei ole olemassa tietoja saamen kielen käyttäjistä, jotka ovat opetelleet kielen. Saamen kielen puhujien määrää Utsjoella voidaan siis vain arvioida olemassa olevia tilastotietoja yhdistelemällä.

Utsjoki on Suomen ainoa saamelaisenemmistöinen kunta

Taulukko 1. Utsjoen väestörakenne vuonna 2011 (Saamelaiskäräjät 2011; Väestökisterikeskus 2011).

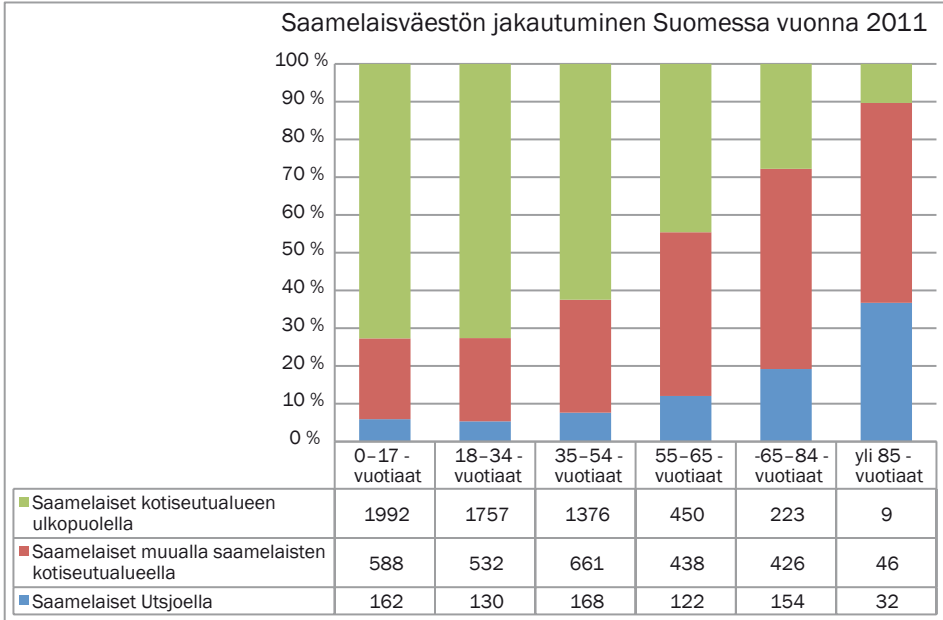
⁵ Saamen kielellä ei ollut virallista asemaa vuoteen 1992 saakka. Vasta vuodesta 1992 lähtien, jolloin saamen kielilaki (Laki saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa L 516/1991) tuli voimaan, on saamelaisella ollut lakisääteinen oikeus ilmoittaa henkikirjoittajalle äidinkielekseen saamen kieli.

Tilastokeskuksen mukaan vuonna 2011 Utsjoella asui 1294 henkilöä, joista saamelaisia saamelaiskäräjien kokonaismäärää kuvaavan tilaston mukaan on 768 henkilöä. Vuonna 2011 59,4 prosenttia Utsjoen asukkaista oli saamelaisia. Saamelaisten osuus väestöstä on huomattavan suuri lasten ja vanhusten kohdalla. Sen sijaan työikäisen väestön kohdalla saamelaisia on vain jonkun verran enemmän, saman verran tai jopa vähemmän kuin muuta väestöä. Saamelaiset ovat vähemmistönä vain kahdessa ikäluokassa; 35–44-vuotiaissa ja 65–74 -vuotiaissa. Alle 10-vuotiaista lapsista saamen kieli on ilmoitettu äidinkieleksi 62 prosentilla. Ikäryhmän koko on suhteellisen suuri vanhempiin ikäryhmiin verrattuna. (Taulukko 1.)

Utsjoen saamelaisista suurin osa on saamenkielisiä

Vuoden 2011 lopussa 614 utsjokelaista on ilmoittanut saamen kielen äidinkielekseen väestötietojärjestelmään. Saamen kieli on siis äidinkielenä 47,4 prosentilla koko kunnan väestöstä. Mikäli saamen kielen äidinkielekseen ilmoittaneista kaikki ovat saamelaisia, on Utsjoen saamelaisista 80 prosenttia ilmoittanut saamen kielen äidinkielekseen väestötietojärjestelmään. Utsjoen saamelaiset ovat käyttäneet aktiivisesti oikeuttaan ilmoittaa äidinkieleksi saamen kieli, vaikka se on tullut mahdolliseksi vasta vuonna 1992, sillä suurella osalla iäkkäimmistäkin saamelaisista äidinkieleksi on ilmoitettu saamen kieli. Utsjoen kunnan kohdalta väestötietojärjestelmän tietoja äidinkieleltään saamenkielisten määrästä voidaan pitää vahvasti suuntaa antavina. (Taulukko 1.)

Utsjoen saamelaisväestö on ikääntynyttä

Taulukko 2. Saamelaisväestön jakaantuminen Suomessa vuonna 2011 (Saamelaiskäräjät 2011).

Utsjoen saamelaisväestön rakenne on yhdenmukainen muiden saamelaisten kotiseutualueen kuntien kanssa. Muihin kotiseutualueen kuntiin verrattuna Utsjoella asuu kuitenkin suhteessa enemmän ikääntynyttä väestöä. Utsjoen saamelaisväestöstä 24 prosenttia on eläkeikäisiä (yli 65-vuotiaita), kun muualla saamelaisalueella vastaava osuus on 17,5 prosenttia. Vuonna 2011 kaikista yli 85-vuotiaista saamelaisista peräti 37 prosenttia asui Utsjoella. (Taulukko 2.)

Utsjoella saamelaisten määrä vähentynyt eniten

Vaikka saamelaisten kokonaismäärä Suomessa kasvaa, saamelaisten määrä saamelaisten kotiseutualueella vähenee. Vuonna 2011 oli saamelaisten lukumäärä Utsjoella vähentynyt vuoteen 2007 verrattuna, kuten lähes jokaisessa saamelaisten kotiseutualueen kunnassa⁶. Utsjoella saamelaisten määrä on laskenut prosentuaalisesti eniten (5 %), kun se koko saamelaisalueella on laskenut 3,3 prosenttia. Saamelaisten määrän vähenemistä Utsjoella selittää saamelaisväestön iäkkäys. Toisaalta Utsjoki on myös muuttotappiokunta. Vuonna 2011 Utsjoelta poismuuttaneita oli 16 henkilöä enemmän kuin Utsjoelle muuttaneita. (Saamelaiskäräjät 2011; Saamelaiskäräjät 2007; Väestötietokeskus 2011.)

⁶ Ainoastaan Enontekiöllä saamelaisten määrä oli vuonna 2011 noussut yhdellä henkilöllä vuoteen 2007 verrattuna.

Nuoret muuttavat pois saamelaisalueelta

Saamelaisten väestörakenteet saamelaisten kotiseutualueella ja kotiseutualueen ulkopuolella poikkeavat huomattavasti toisistaan. Kotiseutualueen ulkopuolella saamelaisväestö on nuorta ja siellä asuu vain vähän vanhempaa saamelaisväestöä. Jopa 64,5 prosenttia kotiseutualueen ulkopuolella asuvista saamelaisista on alle 35-vuotiaita, kun taas Utsjoella vastaavan ikäryhmän osuus on 38 prosenttia. Nuoret muuttavatkin pois Utsjoelta opintojen perässä useasti jo hyvin varhaisessa vaiheessa. (Taulukko 2.)

Utsjoella on vahvat kielelliset resurssit

Utsjoella on väestötietorekisteritietojen mukaan äidinkieltään saamenkielisiä (614 hlöä) enemmän kuin saamelaisalueen ulkopuolella yhteensä (514 hlöä). Mikäli saamen kielen äidinkielekseen ilmoittaneista kaikki ovat saamelaisia, on Utsjoen kunnan saamelaisista 80 prosenttia ilmoittanut saamen kielen äidinkielekseen. Saamelaisia, jotka ovat ilmoittaneet saamen kielen äidinkielekseen väestörekisterikeskukseen, on muualla saamelaisalueella 28 prosenttia ja saamelaisalueen ulkopuolella 9 prosenttia alueen saamelaisväestöstä. (Saamelaiskäräjät 2011; Tilastokeskus 2011.)

Lopuksi

Utsjoki on Suomen ainoa saamelaisenemmistöinen kunta, jossa myös suurin osa saamelaisista puhuu saamen kieltä. Olemassa olevien tilastotietojen mukaan Utsjoella on myös vahvimmat saamenkieliset resurssit kuin missään muualla Suomessa. Lähtöleveysuudessa Utsjoen saamen kielen tilanteen haasteena on kuitenkin ikääntyvä saamelaisväestö ja toisaalta nuorten poismuutto. Utsjoella onkin saamelaisten määrä vähentynyt suhteellisesti eniten kuin muualla Suomessa.

3 Haastateltujen kielelliset taustat ja kotona käytetty kieli

Haastatellut kertovat, mitä kieliä he ovat oppineet ja puhuneet lapsuudessaan, ja mitä kieliä he käyttävät nykyisin arjessaan. Haastatellut on jaettu saamen kielen käytön aktiivisuuden mukaan kahteen ryhmään: aktiivisesti ja vähemmän saamen kieltä käyttäviin. Haastattelujen tuloksista raportoidaan tätä ryhmäjakoja apuna käyttäen.

Aktiivisesti saamen kieltä käyttävät

Enemmistö haastatelluista on aktiivisesti saamen kieltä käyttäviä (15 hlöä): haastatellut, jotka ovat oppineet saamen kielen ainoana ensimmäisenä kielenä (11 hlöä) tai suomen kielen kanssa yhtä aikaa lapsuudestaan lähtien (2 hlöä) sekä kaksi henkilöä, jotka ovat oppineet saamen kielen muualta kuin kotoaan ja käyttävät sitä aktiivisesti (2 hlöä).

Haastatelluilla, jotka ovat oppineet saamen kielen ainoana ensimmäisenä kielenä, myös molemmat vanhemmat ja kaikki isovanhemmat ovat oppineet saamen kielen ensimmäisenä kielenä, ja he ovat puhuneet keskenään vain pohjoissaamea. Vanhemmilla vastaajilla ei ole lapsuudessaan ollut lähipiirissä yhtään suomenkielistä kontaktia ja nuoremmillakin vastaajilla suomenkielisiä kontakteja on ollut huomattavan vähän.

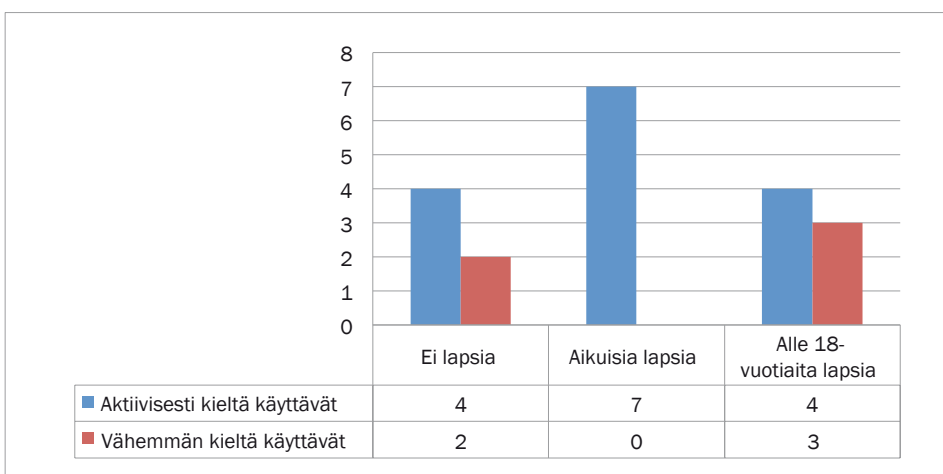
- Haastatellut, jotka kertovat oppineensa saamen ja suomen kielen yhtä aikaa lapsuudestaan lähtien, ovat nuoria aikuisia, joiden toinen vanhempi ei osaa pohjoissaamea. Vanhempien yhteinen kieli on suomen kieli. Molemmilla haastateltavilla on vahva saamen kielen taito, koska toinen vanhemmista on lapsuudesta asti puhunut heille aina saamea. Myös saamenkielisen vanhemman sukulaiset ovat puhuneet heille aina saamea.
- Haastatellut, jotka eivät ole oppineet saamen kieltä kotoaan, ovat opetelleet saamen kielen lapsuudessaan koulussa tai myöhemmällä iällään. Heidän vanhemmistaan tai isovanhemmistaan kukaan ei ole puhunut saamen kieltä äidinkielenään.

Vähemmän saamen kieltä käyttävät

Viisi haastateltua käyttää saamen kieltä vähemmän: saamelaiset, jotka ovat oppineet suomen kielen ensimmäisenä kielenä (4 hlöä) ja yksi saamelainen, joka on oppinut saamen kielen lapsuudessaan, mutta ei käytä sitä aktiivisesti.

- Saamelaisilla, jotka ovat oppineet suomen kielen ensimmäisenä kielenä, toinen vanhemmista ei ole osannut saamea, ja perheen yhteinen kieli on ollut suomen kieli. Saamenkielinen vanhempi ja saamenkieliset sukulaiset ovat puhuneet haastateltujen lapsuudessa heille joskus saamea, mutta heillä ei ole yhtään sellaista läheistä, joka olisi puhunut heille aina saamea. Nämä haastatellut kokevat vahvasti samaistuvansa saamen kieleen, mutta he eivät mielestään osaa saamen kieltä riittävän hyvin. Kaikki neljä haastateltua haluaa opetella saamen kieltä lisää.
- Nuorin kaikista haastatelluista on oppinut saamen kielen yhtä aikaa suomen kielen kanssa lapsuudestaan lähtien, ja hänen molemmat vanhempansa ja kaikki isovanhempansa ovat oppineet saamen kielen ensimmäisenä kielenään. Hän on lapsuudessaan puhunut pelkästään saamea vanhempiensa kanssa. Nuorimman haastatellun kielenkäyttövalinnoissa on tapahtunut suurin muutos nykypäivään tultaessa, sillä nykyisin hän puhuu pääsääntöisesti suomea kaikkien kanssa ja kertoo käyttävänsä saamea vain joskus omien vanhempiensa kanssa.

Haastateltujen kotona käyttämä kieli ja kielen siirtyminen lapsille

Taulukko 3. Haastateltujen aikuiset ja alle 18-vuotiaat lapset.

Aktiivisesti kieltä käyttävistä neljällä henkilöllä ei ole lapsia, seitsemällä henkilöllä on aikuisia lapsia ja neljällä on alle 18-vuotiaita lapsia. Vähemmän kieltä käyttävistä kahdella henkilöllä ei ole lapsia ja kolmella henkilöllä on alle 18-vuotiaita lapsia. Aktiivisesti saamea käyttävät ovat joko oppineet saamen kielen vanhemmaltaan tai vanhemmiltaan tai opetelleet sen myöhemmällä iällä. Nyt kaikki he, joilla on alle 18-vuotiaita lapsia, siirtävät saamen kielen taidon lapsilleen. Vähemmän kieltä käyttävät eivät ole aktiivisia kielen siirtäjiä, mutta osalla heillä on halua ja kiinnostusta siirtää saamen kielen taito lapsilleen.

Aktiivisesti saamen kieltä käyttävät, joilla ei ole lapsia

Aktiivisesti saamen kieltä käyttävistä neljä nuorempaa haastateltua ovat naimattomia, joista kaksi asuu vielä vanhempiensa tai vanhempansa kanssa. He ovat oppineet saamen kielen ainoana ensimmäisenä kielenä tai suomen kielen kanssa yhtä aikaa. Vanhempiensa kanssa asuvat käyttävät kotona päivittäin saamen kieltä. Lisäksi kolme kertoo olevansa parisuhteessa, ja kaikki saamelaisen kanssa. Heistä vain yksi puhuu parisuhteessaan aina saamea, toinen puhuu sekä saamea ja suomea, vaikka kumppani on saamenkielinen, ja kolmas puhuu parisuhteessaan aina suomea, vaikka kumppani on saamenkielinen. Kaikilla on läheisiä ystäviä, joiden kanssa he puhuvat saamea. He myös korostavat, että aina kun he tietävät jonkun osaavan saamen kieltä, he puhuvat saamen kieltä.

Aktiivisesti saamen kieltä käyttävät ja kielen siirtyminen aikuisille lapsille

Aktiivisesti saamen kieltä käyttävistä seitsemällä haastatellulla on jo aikuisia lapsia. Kolmen haastatellun lapset ovat oppineet saamen kielen *ainoana* ensimmäisenä kielenä. Kolmen muun haastatellun lapset ovat oppineet saamen kielen suomen kielen kanssa yhtä aikaa, koska heidän puolisonsa ovat suomenkielisiä tai koska perhe on asunut saamelaisalueen ulkopuolella lasten ollessa pieniä, ja vanhemmat ovat puhuneet tuolloin lapsilleen vähemmän saamea. Yksi haastatelluista on itse suomalaisena puhunut lapsilleen vain suomea ja hänen saamelainen puolisonsa on puhunut lapsilleen sekä suomea että saamea.

Kun haastatelluilta kysyttiin heidän aikuisten lastensa saamen kielen taidon tasosta ja saamen kielen käytöstä nykyisin, viisi seitsemästä haastatellusta vastasi, että lapset ovat aikuistuttuaan alkaneet käyttää enemmän suomen kieltä. Syiksi tähän mainittiin suomenkieliset puoliset tai se, että he ovat muuttaneet saamelaisalueen ulkopuolelle, eivätkä käytä enää kieltä päivittäin. Lasten kielitaidon kerrottiin myös heikentyneen, ja yksi haastatelluista vastasi, että lapset eivät enää ollenkaan puhu saamea. Kahdella haastatellulla, joiden lasten kielen käytössä ei ollut tapahtunut muutoksia, oli kyse nuorista 20–30 -vuotiaista lapsista, joista ainakin osa asuu vielä vanhempiensa kanssa. Nuoremmilla lapsilla on muutenkin lyhyempi aika siitä, kun he ovat olleet päivittäisessä kontaktissa kotikielen.

Viidestä haastatellusta, jotka kertovat, että lapset ovat aikuistuttuaan alkaneet käyttää enemmän suomen kieltä, kaksi haastateltua mainitsee erikseen ainoastaan yhden lapsistaan, jolla kielitaito on säilynyt vahvana, koska lapsi on jäänyt asumaan Utsjoelle tai koska lapsi on opiskellut saamen kieltä.

Aktiivisesti saamen kieltä käyttävät ja kielen siirtyminen alle 18-vuotiaille lapsille

Neljällä aktiivisesti saamen kieltä käyttävällä on alle 18-vuotiaita lapsia ja he asuvat yhdessä lastensa ja puolisonsa kanssa. Kaikki nämä neljä haastateltua puhuu lapsilleen aina saamea ja toinen vanhemmista puhuu lapsille aina suomea tai jotain muuta kieltä. Yhden haastatellun puoliso on saamelainen, joka ei itse ole oppinut saamen kieltä. Kolmen muun haastatellun puoliset eivät ole saamelaisia, eivätkä puhu saamea sujuvasti. Kaikkien pienten lasten vanhempien puoliset ovat oppineet kuitenkin saamea sen verran, että he ymmärtävät sitä.

Kolme haastateltua, jotka puhuvat lapsilleen aina saamen kieltä, ovat itse oppineet saamen kielen ainoana ensimmäisenä kielenä. Lisäksi yksi haastateltu, joka puhuu lapsilleen aina saamea, ei ole itse oppinut saamen kieltä kotoaan, vaan lapsuudessaan koulussa ja kasvuympäristöstä. Kaikille heille se, että he puhuvat lapsille saamen kieltä, on ollut luonteva ja tietoinen valinta. Saamen kieli koetaan olevan olennainen osa saamelaista identiteettiä ja on tärkeää, että lapset oppivat saamen kielen. Yksi haastateltavista jopa mainitsee, että he ovat valinneet Utsjoen asuinpaikakseen, jotta lapset saisivat vahvan saamen kielen taidon.

Kaikkien haastateltujen kouluikäiset lapset osallistuvat saamenkieliseen opetukseen. Koulun aloittaminen on kuitenkin tuonut muutoksia lasten kielenkäyttövalintoihin. Saamenkielisestä opetuksesta huolimatta lapset ovat alkaneet käyttää enemmän suomen kieltä. Haasteena nouseekin esiin se, että lapset käyttävät monesti myös saamenkielisten kavereidensa kanssa suomen kieltä. Osa haastatelluista kertoo muistuttavansa lapsia saamen kielen käytöstä ja sen tärkeydestä.

Haastatellut, jotka puhuvat lapsilleen saamen kieltä, käyttävät paljon lapsille suunnattua saamenkielistä kulttuuri- ja mediatarjontaa suhteessa siihen, kuinka paljon sitä on tarjolla. Jokainen kertoo lukevansa lapsilleen saamenkielisiä lastenkirjoja useita kertoja viikossa, saamenkielistä musiikkia kuunnellaan viikoittain ja saamenkielisiä lasten tv-ohjelmia seurataan muutaman kerran kuukaudessa, eli lähes aina, kun niitä on tarjolla. Lapsille suunnattuja saamenkielisiä radio-ohjelmia kuunnellaan sen sijaan harvemmin kuin niitä on tarjolla. Varsinkin isompien lasten kohdalla nousee esiin, että saamenkielistä kulttuuri- ja mediatarjontaa ei ole riittävästi. Isommat lapset siirtyvät käyttämään enemmän suomenkielistä kulttuuri- ja mediatarjontaa esimerkiksi kirjojen, tv-ohjelmien, elokuvien ja tietokonepelien osalta. Vanhemmat toivovatkin lisää saamenkielistä kulttuuri- ja mediatarjontaa kaikilla lastenkulttuurin saroilla.

Vähemmän saamen kieltä käyttävät, joilla ei ole lapsia

Vähemmän saamen kieltä käyttävistä yksi on nuorempi naimaton henkilö, joka asuu vielä vanhempiensa kanssa. Hänen kielenkäyttövalinnoissaan on tapahtunut suurin

muutos, sillä hän on oppinut saamen kielen lapsuudessaan, mutta nykyisin puhuu sitä vain joskus vanhempiensa kanssa. Hän on kouluikäisenä osallistunut pääsääntöisesti saamenkieliseen opetukseen, tuolloin hän kertoo kuitenkin saaneensa useita suomenkielisiä kavereita, jolloin saamen kielen käyttö väheni. Saamen kielen käytön väheneminen on vaikuttanut haastatellun saamelaiseen identiteettiin; hän tuntee olevansa vain osittain saamelainen. Hän ei ole myöskään palauttanut saamelaiskäräjille kyselyä siitä, tunteeko hän itseään saamelaiseksi, eikä hänellä näin ollen ole äänioikeutta saamelaiskäräjävaaleissa.

Toinen haastateltu, jolla ei ole lapsia, elää avoliitossa. Kumppani ei ole saamelainen, eikä hän puhu saamen kieltä. Haastatellun toinen vanhemmista on puhunut hänelle lapsuudessaan jonkun verran saamea, mutta pääsääntöisesti kotona on puhuttu suomea. Haastateltu ei tunne hallitsevansa saamen kieltä sujuvasti ja se harmittaa häntä. Nykyisin haastateltu on alkanut itse aktiivisesti opetella saamen kieltä ja käyttää sitä enemmän saamenkielisten sukulaisten ja ystävien kanssa. Hän kuitenkin kertoo, että kynnys saamen kielen puhumiseen on suuri. Hän toivoo, että pystyisi lisäämään saamen kielen taitoaan, jotta voisi tulevaisuudessa siirtää sen lapsilleen.

Vähemmän saamen kieltä käyttävät ja kielen siirtyminen alle 18-vuotiaille lapsille

Kolmella vähemmän saamen kieltä käyttävällä on pieniä lapsia. Yksi haastatelluista asuu yksin lasten kanssa ja kaksi heistä asuu yhdessä lastensa ja puolisonsa kanssa.

Haastateltu, joka asuu lastensa kanssa, ei ole itse oppinut lapsuudessaan saamea. Hän kuitenkin haluaa antaa omille lapsilleen mahdollisuuden oppia saamen kielen. Hän on tietoisesti päättänyt, että kaikki, jotka osaavat saamea, puhuvat lapsille saamea. Niinpä esimerkiksi lasten isovanhempi, joka tapaa lapsia säännöllisesti, puhuu lapsille aina saamea. Sen sijaan haastateltu itse puhuu lapsille enimmäkseen suomea ja vähän saamea. Haastatellun saamen kielen käyttö on kuitenkin lisääntynyt lasten myötä ja hän kokee tarvetta ja mielenkiintoa kehittää saamen kielen taitoaan.

Toisella haastatellulla, joka asuu lastensa ja puolisonsa kanssa, on suomalainen puoliso, joka ei puhu saamea. Koska haastateltu ei ole itse oppinut saamea lapsuudessaan, heidän kotonaan puhutaan pelkästään suomea, eikä saamen kielen taito siirry lapsille. Haastateltu kuitenkin toivoo, että lapset oppisivat saamen kielen, mutta kokee, että ei itse pysty tukemaan lapsia kielen oppimisessa, sillä hän ei itse osaa sitä tarpeeksi hyvin. Hän toivoo, että lapsille, jotka ovat suomenkielisessä hoidossa, järjestettäisiin säännöllisesti saamenkielisiä kielikylpyjä. Kotona ei kuitenkaan käytetä hyväksi lapsille suunnattua saamenkielistä tarjontaa. Myöskään lasten saamenkieliset isovanhemmat eivät puhu lapsille saamea.

Toisella haastatellulla, joka asuu lastensa ja puolisonsa kanssa, on saamelainen puoliso, joka puhuu lapsille ainoastaan saamea. Tämä on aktivoanut myös haastatellun saamen kielen käyttöä. Nykyään hän puhuu saamen kieltä jonkin verran kotonaan lastensa ja puolisonsa kanssa. Hän on myös kiinnostunut oppimaan ja käyttämään lisää saamen kieltä. Haastateltu kertoo myös, että perheen kielenkäyttövalinnoissa on tapahtunut muutos silloin, kun perhe muutti Utsjoelle. Tuolloin perheen kielenkäyttö muuttui lähes kokonaan suomesta saamen kieleen.

Lopuksi

Kotona puhutut kielet siirtyvät lapsille. Haastatelluista moni on oppinut saamen kielen ainoana ensimmäisenä kielenä lapsuudessaan. He ovat siirtäneet saamen kielen taidon myös lapsilleen, aikuisten lasten kerrotaan käyttävän kuitenkin nykyisin enemmän suomea kuin saamea. Haastatteluissa on myös niitä, jotka ovat interetnisten avioliittojen myötä, oppineet toiselta vanhemmaltaan saamen kielen ja toiselta vanhemmaltaan suomen kielen. Interetnisten avioliittojen vaikutus lasten saamen kielen oppimiseen on kuitenkin kahtalainen; haastatelluista enemmän on niitä, jotka eivät ole interetnisten avioliittojen johdosta oppineet lapsuudessaan saamen kieltä.

Pienten lasten vanhempien haastatteluista on havaittavissa, että saamen kielen siirtyminen lapsille ei tapahdu enää niin luontevasti, vaikka vanhemmilla olisi vahva saamen kielen taito ja he puhuisivat lapsilleen aina saamea. Utsjoki ei ole saamenkielisenä ympäristönä yhtä vahva kuin ennen. Vanhemmat joutuvat nykyisin tekemään enemmän töitä ja olemaan suunnitelmallisempia, jotta lapsille kehittyisi vahva saamen kielen taito. Silti lasten käyttämä kieli voi kääntyä suomen kieleksi esimerkiksi kouluun mennessä.

Utsjoen kannalta merkittävää on, että haastateltujen joukossa on niitä, jotka ovat valinneet Utsjoen asuinpaikakseen, jotta lapset oppisivat saamen kielen, ja niitä joiden perheiden käyttämä kieli on muuttunut suomesta jälleen saameksi Utsjoelle muuton myötä. Suomessa Utsjoki on vahvimpia saamenkielisiä ympäristöjä, ja jos Utsjoki pystyy kehittymään ja vahvistumaan saamenkielisenä ympäristönä, voi se jatkossa houkutella lisää paluumuuttajia tai muuten saamen kielen vaalimisesta kiinnostuneita muuttajia Utsjoen kuntaan.

4 Kaksi- tai monikieliset saamen kielen puhujat

Saamen kielen puhujat osaavat lähes poikkeuksetta useampaa kuin yhtä kieltä. Kielitaidon perusteella kaikki haastatellut ovat kaksi- tai monikielisiä. Haastatelluilta kysyttiin erikseen, pitävätkö he itseään yksikielisinä, kaksikielisinä, monikielisinä vai osittain kaksi- tai monikielisinä. Haastatelluilta kysyttiin myös heidän samaistumistaan osaamiinsa kieliin. Lisäksi haastatellut arvioivat kielitaitoaan ja kokemiaan puutteita kielitaidossaan.

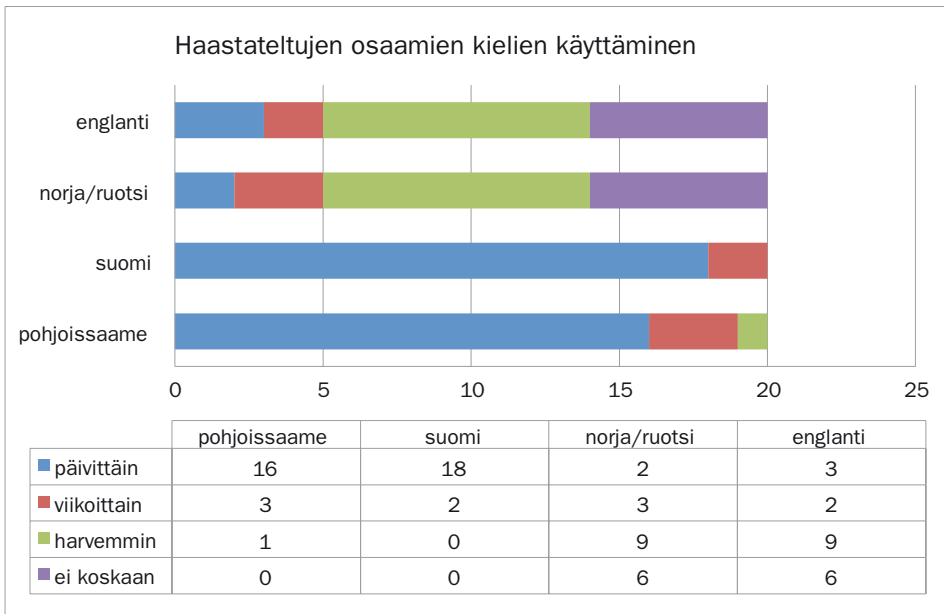
Haastateltujen pohjoissaamen kielen taito

Enemmistö haastatelluista (15 hlöä) kertoo ymmärtävänsä ja puhuvansa pohjoissaamen kieltä *sujuvasti*. Viisi haastateltua kertoo ymmärtävänsä ja puhuvansa pohjoissaamea *aika hyvin* tai *jonkun verran*. Kaikki viisi haastateltua, jotka eivät arvioi pohjoissaamen kielen taitoaan sujuvaksi, käyttävät saamen kieltä vähemmän.

Nuoret, jotka ymmärtävät ja puhuvat pohjoissaamea sujuvasti, osaavat myös kirjoittaa pohjoissaamea sujuvasti. Sen sijaan vanhempien vastaajien joukossa on niitä, jotka ymmärtävät ja puhuvat pohjoissaamen kieltä sujuvasti, mutta jotka kertovat kirjoittavansa pohjoissaamen kieltä *aika hyvin*, *jonkun verran*, *huonosti* tai *ei ollenkaan*.

14 haastateltua kertoo osanneensa pohjoissaamea sujuvasti jo ennen kouluun menoa. Vain yksi haastateltu kertoo, ettei osannut pohjoissaamea ollenkaan ennen kouluun menoa, hän on suomalainen, joka on oppinut saamen kielen aikuisiässään. Viisi muuta kertoo osanneensa pohjoissaamea *jonkun verran* tai *huonosti* ennen kouluun menoa, heistä vain yksi arvioi nykyisin osaavansa pohjoissaamea sujuvasti.

Haastatellut käyttävät pohjoissaamea aktiivisesti. 16 haastateltua kertoo käyttävänsä pohjoissaamea päivittäin, kolme viikoittain ja vain yksi haastateltu käyttää saamen kieltä harvemmin. (Taulukko 4.)

Taulukko 4. Haastateltujen osaamien kielten käyttö.

Koetut puutteet pohjoissaamen kielen taidossa

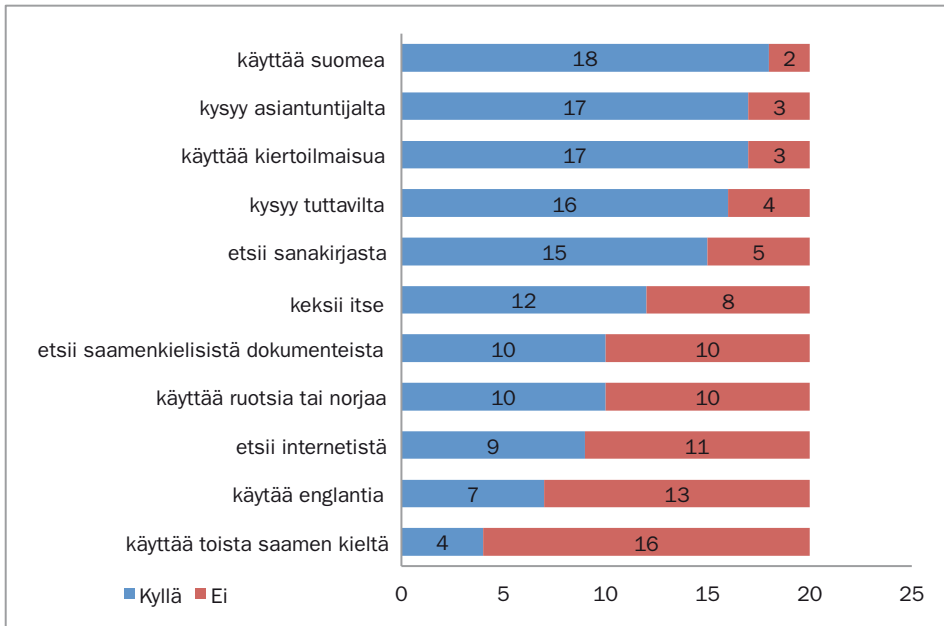
Kaikki haastatellut kertovat kokevansa puutteita saamen kielen kirjoitustaidossaan. Kirjoittaminen tuottaa vaikeuksia myös aktiivisesti saamen kieltä käyttävillä, jotka ovat oppineet saamen kielen ensimmäisenä kielenä tai suomen kielen kanssa yhtä aikaa lapsuudestaan lähtien. Aktiivisesti kieltä käyttävistä eniten ongelmia kirjoittaessa kokevat he, jotka ovat syntyneet 1920–1950-luvuilla. Heistä moni kertoo olevansa kirjoitustaidoton saamen kielessä, vaikka he puhuvat saamen kieltä sujuvasti.

Aktiivisesti saamea käyttävien joukossa on myös niitä, jotka kokevat puutteita puhuessaan saamen kieltä, silloin kun tarvitaan moderniin elämäntilanteeseen kuuluvia uudissanonoja. Lisäksi nuoremmille vastaajille, jotka ovat oppineet saamen kielen suomen kielen kanssa yhtä aikaa, ongelmia tuottavat mm. duaalimuodon käyttö, taivuttaminen sekä sanavaraston rajallisuus. Kaksi haastateltua, jotka ovat oppineet saamen kielen ainoana ensimmäisenä kielenä ja syntyneet 1930- ja 1950-luvuilla, kertovat olevansa lukutaidottomia saamen kielessä. Muille aktiivisesti kieltä käyttävillä ongelmia lukies- sa tuottavat tuntemattomat sanat, uudissanat sekä käännetyt tekstit, kuten kokouspa- perit ja muut viralliset asiakirjat. Lisäksi osa kohtaa vaikeuksia kuunnellessaan toista pohjoissaamen murteen puhujaa.

Vähemmän saamen kieltä käyttävistä kaikki haastatellut kokevat puutteita saamen kielen taidossaan. Koska he käyttävät saamea vähemmän, he erittelevät vähemmän

niitä kielen käytön osa-alueita, jotka tuottavat vaikeuksia. Puhumisen kerrotaan tuottavan vaikeuksia puhuttaessa muista kuin arkisista asioista. Lisäksi kuullunymmärtämisessä kaikki kokevat puutteita. Kaksi vähemmän saamen kieltä käyttävää kertoo, että he eivät osaa kirjoittaa saameksi ollenkaan. Muille oikeinkirjoitus on vaikeaa. Vaikeuksia tuottaa muun muassa se, että kirjoitusasu poikkeaa puhutusta kielestä sekä suppea sanavarasto.

Käytetyt apukeinot kielellisissä ongelmassa

Taulukko 5. Käytetyt apukeinot saamenkielisen sanan korvaamisessa.

Haastatellut kertovat, mitä apukeinoja he käyttävät eniten, jos he eivät tiedä jotain sanaa tai ilmaisua saameksi. Useimmiten käytetään suomenkielistä sanaa tai ilmaisua ja vähiten lainataan sanaa jostain toisesta saamen kielestä. Myös kiertoilmaisun etsiminen tai asiantuntijalta avun pyytäminen on yleistä. Kieliasiantuntijoina toimivat usein vanhemmat saamenkieliset henkilöt tai henkilöt, jotka ovat tunnettuja rikkaasta kielestään, kuten saamelaiset kirjailijat. Puolet vastaajista ilmoittaa käyttävänsä myös ruotsin- tai norjankielistä sanaa, jos eivät tiedä jotain sanaa saameksi. Saamenkielisiä sanoja ja ilmaisuja etsitään myös saamenkielisistä dokumenteista. Vähemmän käytettyjä keinoja sen sijaan ovat sanan tai ilmaisun etsiminen Internetistä ja englanninkielisen sanan käyttäminen saamen kielen seassa. Yksi vastaajista mainitsee erikseen kysyvänsä neuvoa saamen kieleen liittyviin kysymyksiin *Facebookin Ártegis Ságat*

-ryhmältä, jossa sen jäsenet etsivät yhdessä vastauksia saamen kieliin liittyvissä kysymyksissä. (Taulukko 5.)

Haastateltujen suomen kielen taito

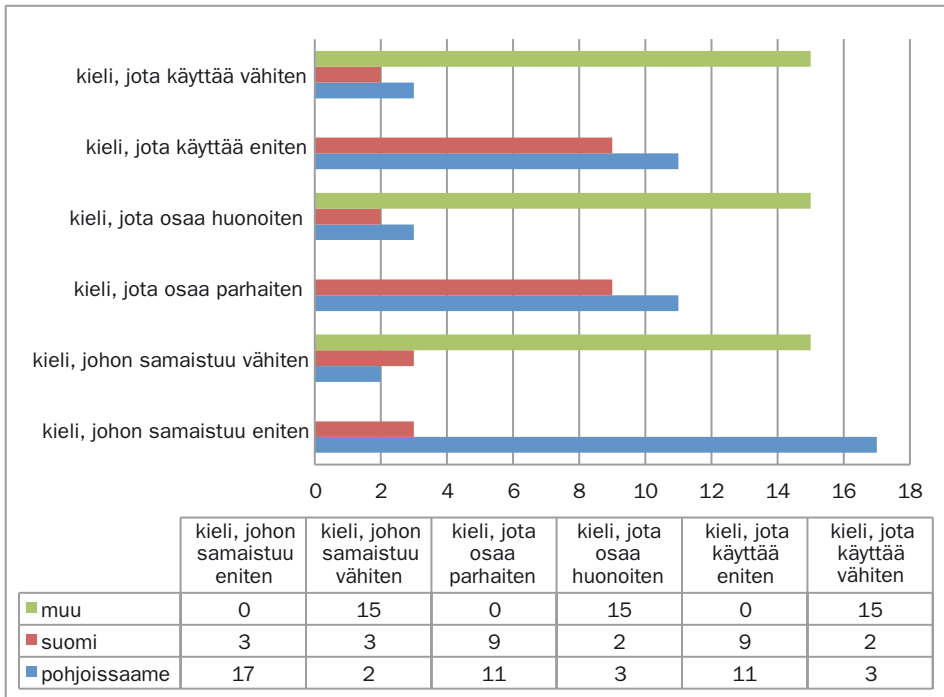
Vaikka 11 haastateltua on oppinut saamen kielen ainoana ensimmäisenä kielenä ja kaksi saamen kielen suomen kielen kanssa yhtä aikaa lapsuudestaan lähtien, haastateltujen suomen kielen taidoissa ei ole yhtä paljon hajontaa kuin saamen kielen taidoissa. Kaikki 20 haastateltua kertoo ymmärtävänsä ja puhuvansa suomen kieltä sujuvasti. Enemmistö haastatelluista kertoo myös kirjoittavansa suomen kieltä sujuvasti.

Vain puolet haastatelluista kertoo osanneensa suomen kieltä sujuvasti ennen kouluun menoa, ja viisi haastatelluista kertoo osanneensa suomea aika hyvin tai jonkun verran ennen kouluun menoa. Neljä haastatelluista ei osannut suomea ollenkaan ennen kouluun menoa. Kaikki haastatellut, jotka eivät osanneet suomea sujuvasti ennen kouluun menoa, ovat oppineet suomen kielen koulussa tai myöhemmin niin hyvin, että osaavat sitä nykyisin sujuvasti. Lähes kaikki haastatellut puhuvat suomen kieltä päivittäin, kaksi haastateltua kertoo käyttävänsä suomen kieltä vain viikoittain. (Taulukko 4.)

Koetut puutteet suomen kielen taidossa

Haastatellut eivät koe suomen kielen taidossa yhtä paljon puutteita kuin saamen kielen taidossa. Aktiivisesti saamen kieltä käyttävistä, jotka ovat syntyneet 1920–1950-luvuilla, kolme kertoo kokevansa ongelmia suomea puhuessaan heikon sanavaraston vuoksi. Esimerkkinä mainitaan poronhoitoa ja kalastusta koskeva erikoissanasto, jota ei tunneta tai jota ei ole olemassa suomeksi. Kolme haastateltua kertoo myös kokevansa vaikeuksia kirjoitettaessa suomea ja kahdella on vaikeuksia kuullun- ja luetunymmärtämisessä. Vähemmän saamen kieltä käyttävät eivät koe ollenkaan puutteita suomen kielen taidossaan.

Kielten käyttö, osaaminen ja samaistuminen

Taulukko 6. Kielten käyttö, osaaminen ja samaistuminen.

Suurin osa haastatelluista kokee samaistuvansa eniten pohjoissaameen. Suurin osa kokee myös osaavansa pohjoissaamen kieltä parhaiten ja käyttävän sitä eniten. Kieli johon samaistuu eniten, ei kuitenkaan ole välttämättä se kieli, jota osaa parhaiten tai käyttää eniten. Haasteltujen joukossa on myös niitä, jotka kertovat samaistuvansa saamen kieleen eniten, mutta osaavat paremmin ja käyttävät enemmän jotain muuta kieltä. (Taulukko 6.)

Haastateltujen inarin- ja koltansaamen kielen taito

Vain kolme haastateltua kertoo osaavansa pohjoissaamen lisäksi myös jotain muuta Suomessa puhuttua saamen kieltä; inarinsaamea. Kysyttäessä haastatelluilta erikseen kielitaidosta inarinsaamen ja koltansaamen osalta, vain kaksi haastateltua kertoo, etteivät osaa inarin- tai koltansaamea ollenkaan. Inarin- ja koltansaamen kielitaitoja ei lasketa erillisiksi kielitaidoiksi, luultavasti osittain siksi, että haastatelluilla on lähinnä passiivisia taitoja inarin- ja koltansaamesta.

Enemmistö haastatelluista kertoo ymmärtävänsä inarinsaamea ja koltansaamea. Inarinsaamea ymmärretään paremmin kuin koltansaamea. Kaksi haastateltua kertoo ymmärtävänsä inarinsaamea sujuvasti, seitsemän aika hyvin ja yhdeksän jonkun verran

tai huonosti. Koltansaamea kerrotaan ymmärtävän jonkun verran tai huonosti. Yhdelläkään haastatelluista inarin- tai koltansaamen taidot eivät ole niin vahvat, että he puhuisivat kieliä sujuvasti.

Kahden vanhemman haastatellun isovanhemmissa on äidinkieleltään inarinsaamenkielisiä henkilöitä, jotka ovat toisena kielenä oppineet pohjoissaamen tai suomen. Eri saamen kieltä puhuvat isovanhemmat eivät ole kääntäneet perheiden kieltä suomeksi, vaan perheiden yhteinen kieli on ollut pohjoissaame, joka on siirtynyt myös lapsille ja lapsenlapsille. Sen sijaan inarinsaamen kielen taito ei ole siirtynyt lapsille tai lapsenlapsille.

Haastateltujen osaamat muut kielet

Viisi haastateltua kertoo osaavansa vain kahta kieltä; pohjoissaamea ja suomea. Suurin osa haastatelluista osaa kuitenkin pohjoissaamen ja suomen lisäksi myös muita kieliä, kuten englantia, ruotsia ja/tai norjaa. Lisäksi haastateltujen joukossa on myös neljän muun kielen osaajia. (Taulukko 6.)

Enemmistö vastaajista kertoo puhuvansa aika hyvin tai jonkun verran ruotsia tai norjaa. Ruotsin tai norjan kielen taito ei näyttäisi olevan sidoksissa ikään. Ruotsin tai norjan kielen osaamista selittääkin Utsjoen sijainti rajakuntana ja väestön liikkuvuus rajojen yli. Kaksi haastateltua kertoo käyttävänsä norjaa päivittäin ja kolme viikoittain. Suurin osa vastaajista käyttää norjaa tai ruotsia kuitenkin harvemmin tai ei koskaan. (Taulukko 4.) Saamen kieli toimiiikin useimmiten kommunikaatiokielenä Norjan puolella.

Englannin kielen taito näyttäisi olevan enemmän sidoksissa haastatellun ikään. Kaikki, jotka kertovat puhuvansa englantia sujuvasti, ovat nuorempia haastateltavia. Iäkäämmät haasteltavat osaavat englantia huonosti.

Haastateltujen kaksi- tai monikielisyys

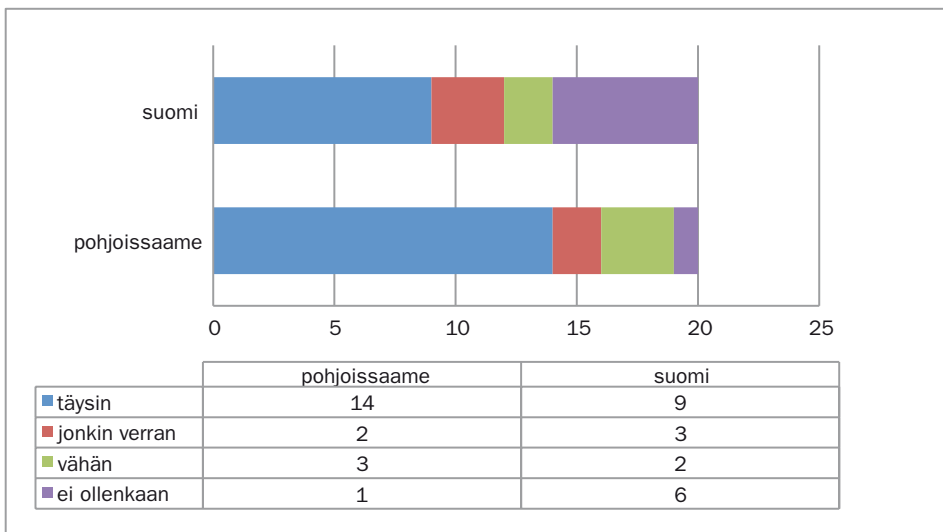
Vain kaksi haastateltua kokee olevansa yksikielisiä, toinen yksikielinen suomenkielinen ja toinen yksikielinen saamenkielinen. Suurin osa haastatelluista kokee olevansa kaksikielisiä, monikielisiä tai osittain kaksi- tai monikielisiä.

Siihen pitävätkö haastatellut itseään yksi-, kaksi-, tai monikielisinä näyttäisi vaikuttavan se, montako kieltä he nykyisin hallitsevat ja käyttävät, ja miten he kieliin samaistuvat. Kaksi- ja monikielisyyden kokemiseen ei niinkään näyttäisi vaikuttavan se, kuinka monta kieltä haastatellut ovat oppineet lapsuudessaan. Esimerkiksi vain yksi niistä yhdestätoista haastatellusta, jotka ovat oppineet saamen kielen ainoana ensimmäisenä kielenä, kokee olevansa yksikielinen (saamenkielinen).

Aktiivisesti saamen kieltä käyttävistä yksi vastaa olevansa osittain kaksi- tai monikielinen. Hän on suomalainen, joka on oppinut saamen kielen aikuisiässään, eikä tunne täysin samaistuvansa saamen kieleen. Muut aktiivisesti saamen kieltä käyttävät kokevat itsensä joko kaksi- tai monikielisiksi. Henkilöt, jotka kokevat olevansa monikielisiä, käyttävät arjessaan suomen ja saamen lisäksi jotain kolmatta kieltä. Vaikka muutkin haastatellut osaavat muita kieliä, he eivät käytä niitä yhtä säännöllisesti kuin henkilöt, jotka vastaavat olevansa monikielisiä.

Vähemmän saamen kieltä käyttävissä on kaksi haastateltua, jotka kokevat olevansa kaksikielisiä. Yksi, joka kokee olevansa yksikielinen ja kaksi, jotka kokevat olevansa *osittain* kaksi- tai monikielisiä. Osittain kaksi- tai monikielisinä itseään pitävät eivät ole oppineet saamen kieltä lapsuudessaan, eivätkä he tunne hallitsevansa saamen kieltä sujuvasti. He kokevat kuitenkin samaistuvansa saamen kieleen niin vahvasti, että he eivät pidä itseään yksikielisinä. Vaikka he osaavat ja käyttävät jotain kolmatta kieltä yhtä paljon tai jopa enemmän kuin saamen kieltä, he pitävät itseään osittain kaksi- tai monikielisiä juuri sen suhteen kautta, joka heillä on saamen kieleen.

Haastateltujen kokema äidinkieli

Taulukko 7. Haastateltujen kokema äidinkieli.

Kaikki haastatellut, jotka ovat oppineet saamen kielen ainoana ensimmäisenä kieleenä tai suomen kielen kanssa yhtä aikaa lapsuudestaan lähtien, kokevat saamen kielen täysin äidinkielekseen. Lisäksi yksi haastateltu, joka on oppinut saamen kielen vasta aikuisena itse opiskellen, kokee täysin sekä suomen että saamen äidinkielekseen. (Taulukko 7.)

Haastatellut, jotka ovat oppineet suomen kielen saamen kielen kanssa yhtä aikaa lapsuudestaan lähtien, kokevat myös suomen kielen täysin äidinkielekseen. Sen sijaan he, jotka ovat oppineet saamen kielen ainoana ensimmäisenä kielenä, kokevat vaihtelevasti suomen kielen äidinkielekseen. Kuusi heistä ei koe suomen kieltä ollenkaan äidinkielekseen, kolme kokee suomen kielen *jonkin verran* tai *vähän* äidinkielekseen ja vain kaksi kokee suomen kielen täysin äidinkielekseen. (Taulukko 7.)

Kaikista haastatelluista vain yksi ei pidä saamen kieltä ollenkaan äidinkielenään. Hän on suomalainen, joka on oppinut saamen kielen vasta aikuisena. Sen sijaan kaikki saamelaiset kokevat saamen kielen olevan vähintään vähän tai jonkin verran heidän äidinkieltään, vaikka he eivät ole oppineet sitä lapsuudessaan tai eivät käytä sitä aktiivisesti. Kaksi haastateltua ei koe kumpaakaan suomea tai saamea täysin äidinkielekseen. Toinen on saamelainen, joka on oppinut saamen kielen lapsuudessaan, mutta ei enää käytä kieltä aktiivisesti, ja toinen on haastateltu, joka on oppinut saamen kielen koulussa ja kasvuympäristössä, eikä osaa vastata, onko hän saamelainen vai ei. (Taulukko 7.)

Haastateltujen vastaukset siitä, missä määrin he kokevat osaamansa kielet äidinkielekseen, ovat kiinnostavia. Ensinnäkin enemmistö haastatelluista kokee useamman kuin yhden kielen äidinkielekseen. Tämä on ristiriidassa sen kanssa, että väestötietojärjestelmään voi ilmoittaa vain yhden kielen äidinkieleksi. Toiseksi haastatellut kokevat äidinkieleksi kielen tai kielet, joihin he samaistuvat vahvimmin. Äidinkielen ei koeta tarkoittavan pelkästään kieltä tai kieliä, jotka he ovat oppineet ensimmäisinä kielinä tai joita he osaavat parhaiten. Esimerkiksi 11 haastatellusta, jotka ovat oppineet saamen kielen ainoana ensimmäisenä kielenä, viisi kokee suomen kielen vähän, jonkin verran tai täysin äidinkielekseen. Lisäksi kaikki saamelaiset, riippumatta siitä, missä vaiheessa he ovat saamen kielen oppineet ja kuinka hyvin he sitä osaavat, kokevat saamen kielen vähän, jonkin verran tai täysin äidinkielekseen. (Taulukko 7.)

Väestötietojärjestelmään ilmoitettu äidinkieli

Neljännes haastatelluista ei tiedä, mikä kieli heillä on merkittynä äidinkielenä väestötietojärjestelmässä. Kaikki he ovat oppineet saamen kielen ainoana ensimmäisenä kielenä. Kahdeksalla haastatellulla saamen kieli on ilmoitettu äidinkieleksi väestötietojärjestelmään, he ovat oppineet saamen kielen ainoana ensimmäisenä kielenä tai suomen kielen kanssa yhtä aikaa lapsuudestaan lähtien. Seitsemän haastateltua kertoo, että heidän äidinkielekseen väestötietojärjestelmään on ilmoitettu suomen kieli, heistä yksi on oppinut saamen kielen ainoana ensimmäisenä kielenä. Kuusi muuta on oppinut suomen kielen ensimmäisenä kielenä.

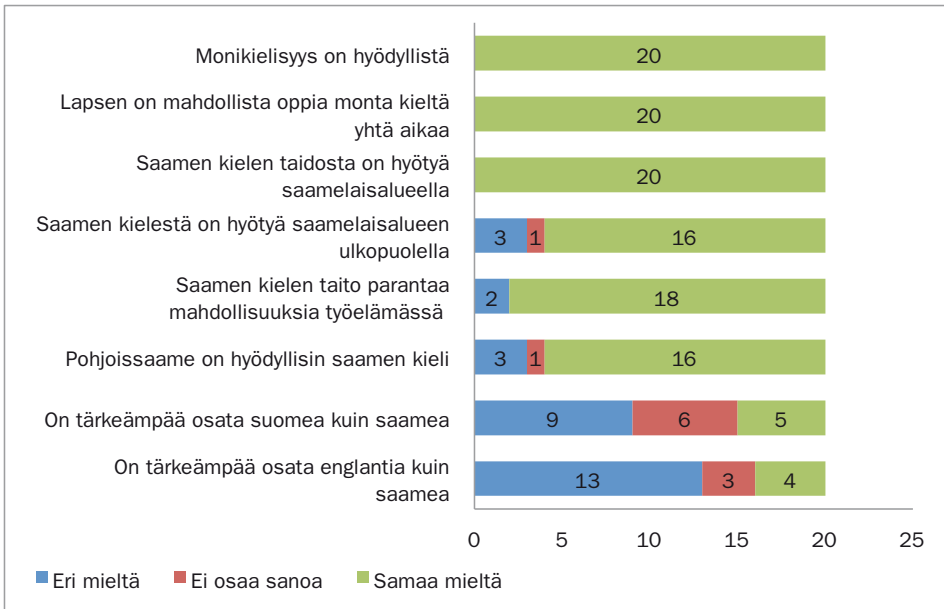
Lopuksi

Utsjoen saamen kielen puhujat ovat kaksi- tai monikielisiä. Enemmistö saamen kielen puhujista osaa suomen ja saamen lisäksi yhtä tai useampaa muuta kieltä. Aktiivisesti saamen kieltä käyttävät osaavat saamen kieltä sujuvasti. Kuitenkin yllättävän moni kokee puutteita saamen kielen kirjoitustaidossaan tai ovat jopa kirjoitustaidottomia saamen kielessä. Sen sijaan suomen kielen taidossa harva kokee puutteita. Enemmistö haastatelluista samaistuu vahvimmin saamen kieleen. Riippumatta siitä, montako kieltä haastatellut ovat oppineet ensimmäisenä kielenä, enemmistö haastatelluista kokee useamman kuin yhden kielen joko kokonaan tai osittain äidinkieleksen. Tämä on ristiriidassa sen kanssa, että väestötietojärjestelmään voi ilmoittaa vain yhden kielen äidinkieleksi. Neljännes haastatelluista ei tiedä, mikä kieli heillä on äidinkielenä väestötietojärjestelmässä, kaikki he ovat oppineet saamen kielen ensimmäisenä kielenä.

5 Saamen kielen käyttäjien kielelliset asenteet

Asenneilmapiiri vaikuttaa yksilöiden kielenkäyttövalintoihin; siihen mitä kieltä he valitsevat käyttää missäkin tilanteessa. Saamen kielen käyttäjien asenteita kartoitettiin esittämällä haastateltaville väitteitä, joiden kanssa he olivat joko samaa tai eri mieltä.

On hyödyllistä osata saamea

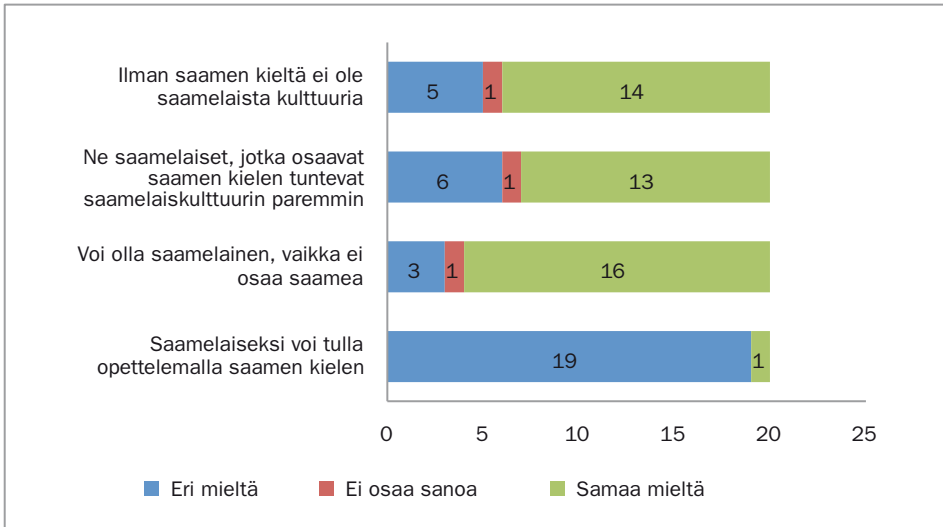

Taulukko 8. Asenteet monikielisydestä ja saamen kielestä

Kaikki haastatellut ovat sitä mieltä, että monikielisyys on hyödyllistä. Kaikki haastatellut ovat myös sitä mieltä, että lapsen on mahdollista oppia monta kieltä yhtä aikaa. Lisäksi haastatellut ovat sitä mieltä, että saamen kielen taidosta on hyötyä saamelaisalueella. Kaikki haastatellut eivät ole samaa mieltä siitä, onko saamen kielestä hyötyä saamelaisalueen ulkopuolella. Enemmistön mukaan saamen kielestä on kuitenkin hyötyä saamelaisalueen ulkopuolella. Saamen kielen taidon nähdään myös parantavan mahdollisuuksia työelämässä. (Taulukko 8.)

Haastatellut kokevat pohjoissaamen olevan kaikista hyödyllisin saamen kieli. Vain viisi haastateltua on sitä mieltä, että on tärkeämpää osata suomea kuin saamea ja neljä haastateltua on sitä mieltä, että on tärkeämpää osata englantia kuin saamea. (Taulukko 8.)

Ilman saamen kieltä ei ole saamelaista kulttuuria

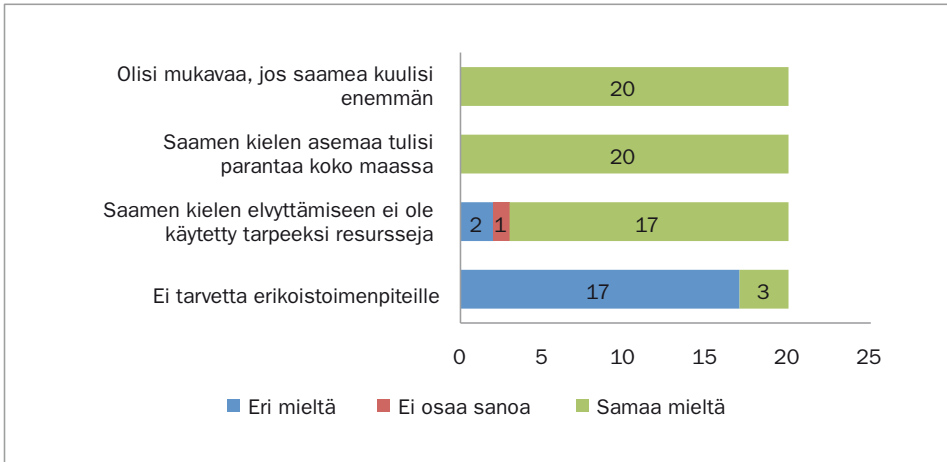
Taulukko 9. Asenteet saamen kielen merkityksestä saamelaiselle kulttuurille.

Saamen kielen merkitys saamelaiselle kulttuurille koetaan tärkeäksi. Suurin osa haastatelluista on sitä mieltä, että ilman saamen kieltä ei ole saamelaista kulttuuria. Enemmistö haastatelluista myös kokee, että ne saamelaiset, jotka osaavat saamen kielen, tuntevat saamelaiskulttuurin paremmin. Kuuden vastaajan mielestä saamelaiskulttuurin tuntemisessa ei kielen osaamisella ole merkitystä. (Taulukko 9.)

Vaikka saamen kielellä nähdään olevan suuri merkitys kulttuurille, ei henkilön saamelaisuuden koeta olevan riippuvainen saamen kielen taidosta. Enemmistön mielestä henkilö voi olla saamelainen, vaikka hän ei osaa saamen kieltä. Vastaajien joukossa on kuitenkin myös niitä, joiden mielestä henkilö ei voi olla saamelainen, jos hän ei osaa saamea. Lähes kaikkien haastateltujen mielestä saamelaiseksi ei kuitenkaan voi tulla opettelemalla saamen kielen. Ainoastaan yksi vastaaja on tästä eri mieltä. (Taulukko 9.)

Saamen kielen opettelemiseen suhtaudutaan positiivisesti. Enemmistö haastatelluista on sitä mieltä, että suomalaiset, jotka opettelevat saamen kielen, tekevät arvokasta työtä saamen kielen eteen. Yksikään vastaaja ei ole eri mieltä, mutta kuusi vastaajaa ei osaa vastata kysymykseen.

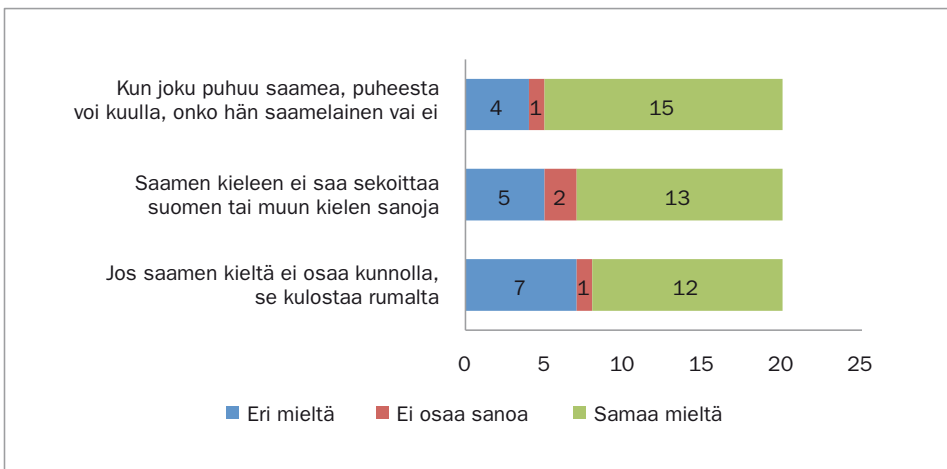
Saamen kielen käyttämistä tulisi lisätä koko maassa

Taulukko 10. Asenteet saamen kielen tilanteesta.

Kaikkien haastateltujen mielestä olisi mukavaa, jos saamen kieltä kuulisi enemmän ja sitä olisi mahdollista käyttää enemmän. Lisäksi kaikkien haastateltujen mukaan saamen kielen asemaa tulisi parantaa koko maassa. Enemmistö vastaajista on sitä mieltä, että saamen kielen elvyttämiseen ei kuitenkaan ole käytetty tarpeeksi resursseja ja että saamen kielen tilanteen parantamiseen tarvitaan erikoistoimenpiteitä. (Taulukko 10.)

On tärkeää, että saamen kieltä puhutaan oikein

Taulukko 11. Asenteet saamen kielen puhumisesta.

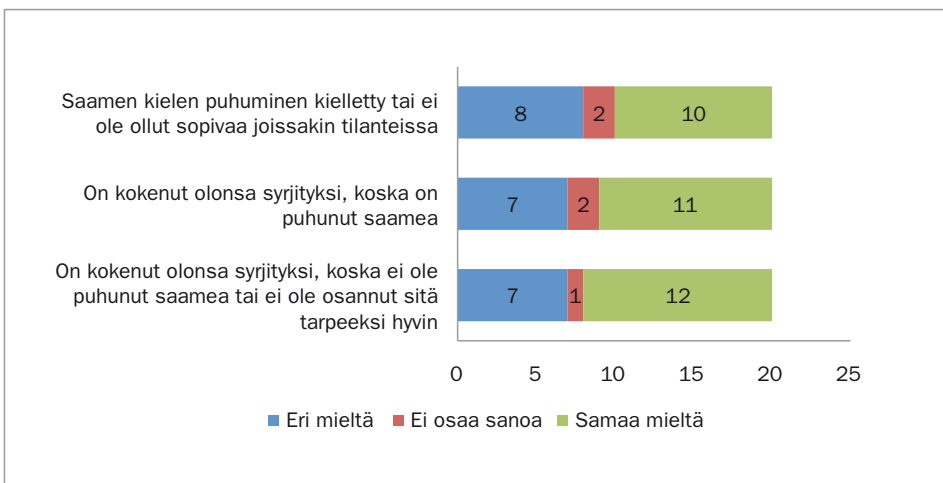
Saamen kielen oikeinpuhuminen koetaan tärkeäksi. Enemmistö haastatelluista on sitä mieltä, että kuulostaa rumalta, jos saamen kieltä ei osaa kunnolla. Suomen kielen ja muiden kielten vaikutus saamen kieleen koetaan pääsääntöisesti olevan negatiivista. Enemmistön mielestä suomen tai muun kielen sanoja ei saa sekoittaa saamen kieleen. Enemmistö haastatelluista on myös sitä mieltä, että kun joku puhuu saamea, puheesta voi kuulla, onko hän saamelainen vai ei. (Taulukko 11.) Tämä voi kertoa siitä, että haastatellut kommunikoivat harvoin saameksi puhujien kanssa, jotka vasta opettelevat kieltä. Saamen kieltä puhutaan lähinnä sellaisten henkilöiden kanssa, joiden tiedetään olevan saamelaisia ja puhuvan saamen kieltä sujuvasti.

Lopuksi

Saamen kielen käyttäjät suhtautuvat positiivisesti monikielisyyteen, eikä monikielisyyteen näyttäisi liittyvän enää sellaisia ennakkoluuloja, joiden mukaan lapsen on vaikeaa oppia montaa kieltä yhtä aikaa. Saamen kielen puhujat kokevat saamen kielen tärkeäksi kieleksi, josta on hyötyä sekä saamelaisalueella että saamelaisalueen ulkopuolella. Siitä nähdään olevan hyötyä myös työelämässä. Saamen kielen merkitys saamelaiselle kulttuurille koetaan tärkeäksi. Haastateltujen mukaan saamen kielen käyttämistä tulisikin lisätä koko maassa. Lisäksi asenteet kertovat tiukasta suhtautumisesta saamen kielen oikeellisuuteen, joka voi nostaa saamen kielen puhumisen kynnystä, jos kieltä ei koeta osaavan tarpeeksi hyvin.

6 Saamen kielen käyttäjien syrjintäkokemukset

Siinä missä kielelliset asenteet vaikuttavat yksilön kielenkäyttövalintoihin, myös negatiiviset kokemukset kielen käyttämisestä vaikuttavat siihen, mitä kieltä henkilö valitsee käyttävänsä missäkin tilanteessa. Haastatelluilta kysyttiin, ovatko he koskaan kokeneet, että heitä on kielletty puhumasta saamea tai että saamen puhuminen ei ole ollut sopivaa jossakin tilanteessa tai seurassa. Lisäksi haastatelluilta kysyttiin, ovatko he kokeneet tulleen syrjityksi, koska ovat puhuneet saamea. Ja edelleen, ovatko haastatellut kokeneet tulleen syrjityksi, koska eivät ole puhuneet saamea tai eivät ole puhuneet sitä tarpeeksi hyvin.

Taulukko 12. Haastateltujen kokema syrjintä

Puolet vastaajista kertoo, että heitä on joskus kielletty puhumasta saamen kieltä tai he ovat kokeneet, että saamen kielen puhuminen ei ole ollut sopivaa joissakin tilanteissa. Kaikki haastatellut, jotka ovat kokeneet, että saamen kielen puhuminen on kielletty tai se ei ole ollut sopivaa, ovat aktiivisia saamen kielen käyttäjiä. Lisäksi yli puolet haastatelluista kertoo kokeneensa tulleen syrjityksi, koska ovat puhuneet saamen kieltä. Kaikki syrjintää kokeneet haastatellut ovat aktiivisia saamen kielen käyttäjiä. (Taulukko 12.)

Enemmistö haastatelluista kertoo myös kokeneensa tulleen syrjityksi, koska he eivät ole puhuneet saamea tai eivät ole osanneet sitä tarpeeksi hyvin. Kaikki 1970–1990-luvuilla syntyneet haastatellut, yhtä lukuun ottamatta, ovat kokeneet syrjintää, koska eivät ole puhuneet saamea tai eivät ole osanneet sitä tarpeeksi hyvin. Syrjintää on koettu vanhemman ikäluokan edustajien taholta ja sitä ovat kokeneet sekä aktiiviset ja vähemmän saamea käyttävät henkilöt. (Taulukko 12.)

Kokemuksia syrjintätilanteista

Kouluiässä ei ollut hyväksyttävää puhua kieltä, mitä muut eivät ymmärrä.

Neljän haastatellun kohdalla saamen kielen puhumisen kieltäminen liittyy haastateltujen kouluaikeihin. Nämä haastatellut ovat syntyneet 1930–1980-luvuilla. Lisäksi 1920-luvulla syntyneen haastatellun mukaan hänen lapsiaan on rangaistu koulussa saamen kielen käyttämisestä. Koulu nousee myös paikaksi, missä on koettu eniten syrjintää saamen kielen puhumisesta. Syrjintää koulussa ovat kokeneet niin vanhemmat kuin nuorimmat haastatellut.

Puolet haastatelluista kertoo osallistuneensa saamenkieliseen opetukseen koulussa ja kahdeksan heistä on käynyt koulunsa pääasiassa saameksi. Puolet haastatelluista on käynyt koulunsa taas kokonaan suomeksi. Tässä on tietysti ero nuorempien ja vanhempien haastateltujen välillä, sillä vanhemmilla haastatelluilla ei ole ollut mahdollisuutta käydä koulua saameksi. Myös vähemmän saamen kieltä puhuvat ovat käyneet koulunsa suomeksi, lukuun ottamatta nuorinta vastaajaa, joka on osallistunut saamenkieliseen opetukseen.

1920-luvulla syntynyt haastateltu muisti tapauksen, jossa koulutarkastaja oli käskenyt polttaa kaikki saamenkieliset aapiset ja saameksi opettaminen oli kiellettyä. Opettajat kuitenkin polttamisen sijaan piilottivat aapiset. Yhden haastatellun mukaan kouluopetuksessa oli lisäksi kuitenkin saamea käytetty ainakin apukielenä.

Jokainen 1950–60-luvulla syntynyt haastateltu on koulussa kokenut tulleen kohdelluksi kuin ”toisen luokan kansalainen”, ja että saamen kielen puhuminen oli kielletty.

Myös nuorimmat haastatellut ovat kokeneet syrjintää koulussa saamea käytettäessä. 1980-luvulla syntyneet haastatellut kokivat, että saamenkielisten ja suomenkielisten oppilaiden välillä oli jako ja muut oppilaat syrjivät heitä saamen kielen käytön vuoksi.

1990-luvulla syntyneen haastatellun suhde saamen kieleen on muuttunut kouluaihana. Hänen mukaan ala-aste-aikana saamenkieliset oppilaat joutuivat pilkatuiksi esimerkiksi silloin jos aamunavaus pidettiin saameksi, käyttivät gáktia (lapin pukua), saivat keväällä stipendin saamen kielen lukemisesta tai kävivät saamelaisnuorten taidetapahtumassa. Yläasteelle mentäessä haastateltu vaihtoi suomen kielen luokkaan, eikä omien sanojensa mukaan näyttänyt saamelaisuuttaan muulloin kuin käyttäessään gáktia koulun juhlissa. Haastatellun mukaan hänen lukioaikanaan saamelaisuudesta tuli ”muoti-ilmiö”, eikä pilkkamista enää esiintynyt.

Haastatteluissa olisi ollut mielenkiintoista selvittää myös niiltä haastatelluilta, joilla on alaikäisiä lapsia, ovatko heidän lapsensa kokeneet syrjintää saamea puhuessaan. Yhdessä haastattelussa vanhempi nosti esille tapauksen, jossa koulussa lapsen kuullen vanhemmat ihmiset ovat keskenään puhuneet epäasiallisesti lapsen saamen kielen käytöstä. Kahdessa muussa haastattelussa lisäksi ihmeteltiin, miksi lapset, joilla saame on kotikielenä, alkavat suosimaan suomen puhumista kouluun mennessään.

Myös Utsjoella julkisilla paikoilla esimerkiksi aletaan huomautella moittivasti, että miksi puhutte saamea, kun kaikki eivät ymmärrä.

Haastatellut kokevat, että saamen kielen puhumista ei suoranaisesti kielletä, vaan siitä huomautellaan moittivasti. Haastateltujen mukaan heitä on kehoitettu puhumaan suomea, koska kaikki paikalla olevat eivät ymmärrä saamea tai koska ”kaikkien Suomessa täytyy puhua suomea”.

Minua on lapsena moittivasti korjailtu, kun olen sanonut jotain väärin. Ja muut ovat yhdessä nauraneet. Se kävi luonnon päälle.

Nuoret haastatellut, jotka ovat oppineet saamen ensimmäisenä kielenään, ovat kokeneet tullessaan syrjityiksi, koska eivät ole puhuneet saamea riittävän hyvin. Haastateltujen mukaan heitä on moitittu virheellisistä sanoista, ääntämyksestä, toisen pohjoissaamen murteen käyttämisestä ja suomenkielisten sanojen käyttämisestä. Kielen korjaaminen pilkaten koetaan syrjinnäksi. Yksi haastateltu kokee lisäksi, ettei uskalla kirjoittaa saameksi esimerkiksi *facebookiin*, koska pelkää ”kielipoliisien” kiinnittävän huomiota oikeinkirjoitukseen.

Minua on lapsena kovasti korjailtu oikeinpuhumisesta, mutta se on ollut vain hyvä. Siitä oppii ja tulee tunne, että välittävät kielen oppimisesta.

Myös suomalaiset, jotka ovat opetelleet saamen kielen, ovat kokeneet, kun heidän ääntämystä ja murretta korjataan. Haastatellut kokevat kuitenkin kielen korjaamisen positiivisena asiana ja kokevat sen kuuluvan kielenoppimisprosessiin. Heidän näkemyksensä mukaan kielen korjaaminen voidaan kuitenkin tehdä myös pyytämättä, hyvin suorasti ja jopa pilkaten. Haastateltujen kieltä on kuitenkin korjattu myös kannustaen.

Perheessä ja koulussa ovat olleet todella tarkkoja siitä, että pitää puhua oikein. Nuorempana sitä ei ymmärtänyt, että on todella tärkeää puhua oikein ja sen takia tunsii olonsa syrjityksi. Saamenkielessä voi kieleen tulla eri merkitykset jos puhuu väärin.

Vaikka moittiminen koetaan negatiivisena, ilmoittaa kaksi nuorempaa aktiivista kielenkäyttäjää kielen korjaamisesta olevan myös hyötyä. Erityisesti uusien sanojen oppiminen, kuten luonto ja duodji-sanojen (saamenkäsityö), koetaan edistävän kielen oppimista.

UlkoPuolinen olo, kun ei osannut saamea

Kaikki neljä suomen kielen ensimmäisenä kielenä oppinutta saamelaista, jotka käyttävät vähemmän saamen kieltä, ovat kokeneet syrjintää, koska eivät ole puhuneet saamea tai eivät ole puhuneet sitä tarpeeksi hyvin. Osa haastatelluista kertoo myös syyttävänsä vanhempaansa, koska he eivät ole puhuneet saamea heidän lapsuudessaan. Osalle haastatelluista saamen kielen puutteellinen taito tarkoittaa myös ulkopuolisuuden kokemusta sekä kokemusta oman saamelaisuuden kyseenalaistamisesta. Lisäksi kaksi haastatelluista kertoo paineesta saamen kielen käyttämiseen. Kahden haastatellun mukaan he kokevat tuottavan pettymyksen vanhemmille saamenkielille henkilöille, kun he eivät osaa saamea tarpeeksi hyvin. Lisäksi he joutuvat selittelemään, miksi eivät osaa saamea. Lisäksi yksi haastateltu kertoo kokeneensa suoraa vinoilua, jos ei käytä kieltä. Painostaminen saamen kielen käyttämiseen koetaan negatiivisena. Lisäksi epävarmuus saamen kielen oikeellisuudesta johtaa yleensä siihen, että haastatellut käyttävät saamen sijasta suomea.

En kestä, kun puhut saamea. Sinä puhut väärin.

Suomalainen haastateltu, joka on oppinut saamen kielen aikuisiällä, on kokenut, että häntä on kielletty puhumasta saamea, koska on puhunut saamea huonosti. Toinen haastateltu on kokenut, että hänelle ei puhuta saamea, koska hän ei ole saamelainen.

Erityisesti nuorempana, kun asui kaupungissa ja puhui saamea, ja jos vielä oli gákti päällä, niin silloin soitettiin suuta.

Yksi haastateltu on kaupungissa asuessaan kokenut saavansa saamea puhuessaan negatiivista palautetta. Tämä oli haastatellun kohdalla johtanut siihen, että hän on kokenut saamen puhumisen omille lapsilleen epämiellyttävänä.

Lopuksi

Yli puolet haastatelluista kertoo kokeneensa tullessa syrjityksi, koska on puhunut saamen kieltä. Sekä nuoremmat että vanhemmat haastatellut kertovat syrjintäkokeuksista. Puolet vastaajista myös kertoo, että heitä on joskus kielletty puhumasta saamen kieltä tai he ovat kokeneet, että saamen kielen puhuminen ei ole ollut sopivaa joissakin tilanteissa. Lisäksi haastatellut kertovat kokemuksista, joissa heidän on odotettu puhuvan suomea, vaikka paikalla olisi vain yksi, joka ei osaa saamea. Nämä vaikuttavat siihen, että jää vähän kielenkäyttöympäristöjä, joissa on sopivaa käyttää saamen kieltä.

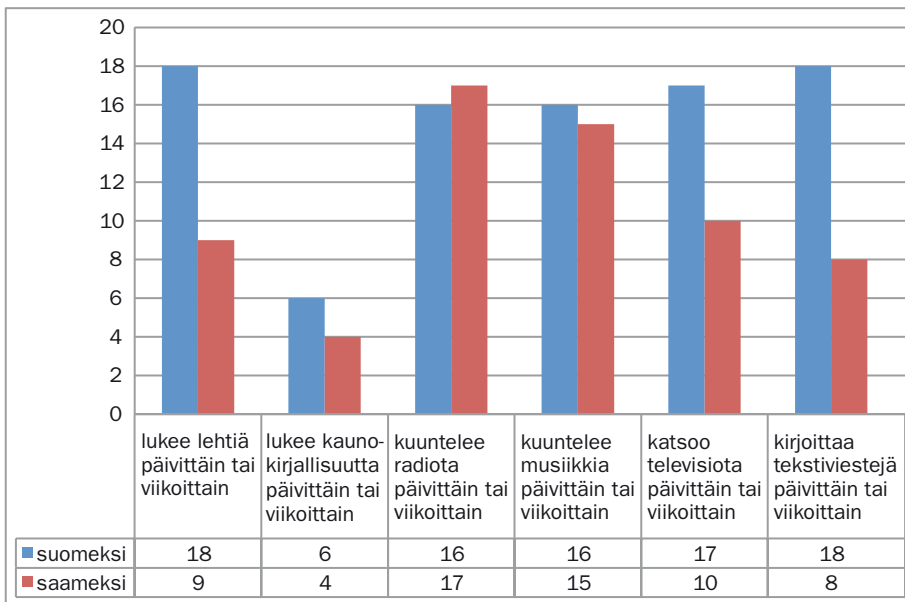
Saamen kielen puhujat voivat suhtautua herkästi asenneilmapiiriin, jossa saamen kielen puhumiseen ei suhtauduta myönteisesti. Taustalla on se, että moni on tuntenut tullessa joskus syrjityksi, koska on puhunut saamea. Monilla myös nuoremmista haastateltavista syrjinnän kokemukset liittyvät koulu-aikaan.

Enemmistö haastatelluista on lisäksi kokenut tulleen syrjityksi, koska he eivät ole puhuneet saamea tai eivät ole osannut sitä tarpeeksi hyvin. Erityisesti nuoremmat haastatellut ovat kokeneet syrjintää äidinkielenään saamea puhuvien vanhempien ikäluokkien taholta, koska eivät ole puhuneet saamea tarpeeksi hyvin. He ovat kokeneet, että heidän puhettaan on korjattu pilkkaavasti. Haastatteluista nouseekin esiin tiukka asenneilmapiiri saamen kielen oikeinpuhumista kohtaan. Tämä nostaa saamen kielen puhumisen kynnyksen korkeaksi. Toisaalta suomalaiset, jotka ovat opetelleet saamen kielen, suhtautuvat puheen korjaamiseen myönteisemmin ja näkevät sen olevan osa kielenoppimisprosessia.

7 Saamenkielisen tarjonnan ja palveluiden käyttö

Haastatellut kertovat, mitä kieliä he käyttävät mediaympäristössä, sähköisessä viestinnässä ja yksityisellä sektorilla asioidessaan.

Saamenkielisen kulttuuri- ja mediatarjonnan käyttö

Taulukko 13. Kulttuuri- ja mediatarjonnan käyttö

Utsjoen saamen kielen puhujat käyttävät saamenkielistä kulttuuri- ja mediatarjontaa aktiivisesti. Suomenkielistä tarjontaa käytetään kuitenkin enemmän, koska sitä on enemmän tarjolla. Ainoastaan radion kuuntelussa saamenkielistä tarjontaa käytetään useammin kuin suomenkielistä tarjontaa. Toinen, missä saamenkielinen tarjonta ylittää lähes suomenkielisen tarjonnan tasolle, on saamenkielisen musiikin kuuntelu. Saamenkielistä radiota ja musiikkia kuuntelevat ahkerasti niin aktiivisesti kuin vähemmän saamen kieltä käyttävät. (Taulukko 13.)

Televisio-ohjelmien ja lehden luvun kohdalla suomenkielistä tarjontaa käytetään huomattavasti enemmän. Tämä johtuu siitä, että televisiossa ja painetussa mediassa saamenkielistä tarjontaa on vähän saatavilla. Puolet vastaajista ilmoittaa katsovansa saamenkielisiä tv-ohjelmia päivittäin tai viikoittain, tällä tarkoitetaan kahta saamenkielistä tv-ohjelmaa, saamenkielisiä tv-uutisia (*Oddasat*) ja/tai lasten ohjelmaa (*Unna*

Junná). Usemmat haastatelluista mainitsevatkin nämä ohjelmat erikseen nimiltä. (Taulukko 13.)

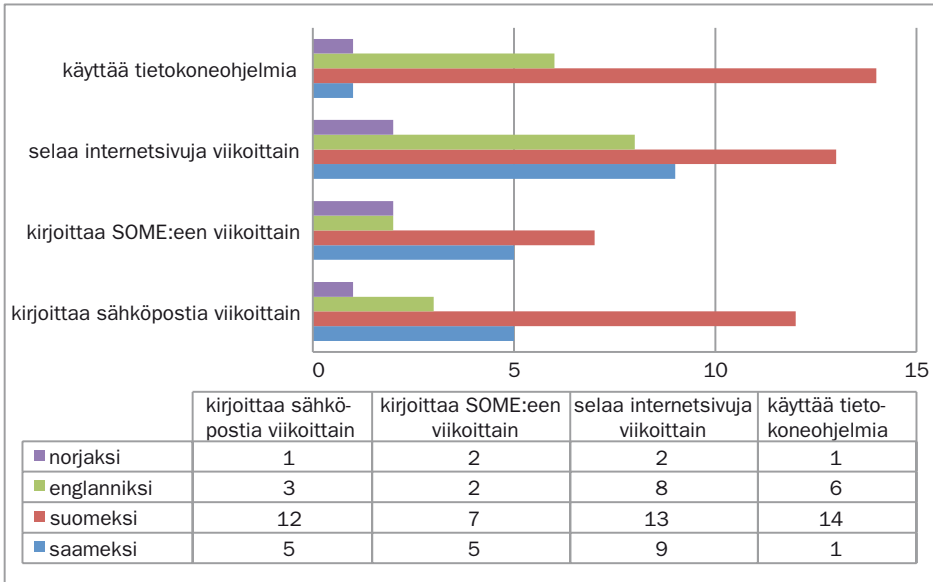
Haastatelluista kuusi kertoo lukevansa kaunokirjallisuutta viikoittain, joista neljä aktiivisesti saamen kieltä käyttävää kertoo lukevansa saamenkielistä kaunokirjallisuutta viikoittain. He kuitenkin mainitsevat, että lukisivat saamenkielistä kirjallisuutta enemmän, jos sitä olisi tarjolla enemmän. Koska aktiivisesti kieltä käyttävät haluavat lukea myös saameksi, he lukevat saman kirjan useampaan kertaan. (Taulukko 13.)

Lähes kaikki haastatellut kirjoittavat tekstiviestejä viikoittain, mutta alle puolet vastaajista kertoo kirjoittavansa tekstiviestejä saameksi viikoittain. Eniten saameksi tekstiviestejä kirjoittavat aktiivisesti saamea käyttävät nuoret. Se, että kaikki aktiivisesti kieltä käyttävät eivät kirjoita tekstiviestejä saameksi, johtuu siitä, että he eivät ole tottuneet kirjoittamaan saameksi ja he kokevat puutteita saamen kielen kirjoitustaidoissaan. Myös se, että tekstiviestejä kirjoittaessa ei ole mahdollista käyttää kaikkia saamen kielen kirjaimia, voi nostaa saamen kielen sähköisen kirjoittamisen kynnystä entisestään. (Taulukko 13.)

Saamenkielinen mediatarjonta valitaan aina, kun se on mahdollista

Aktiivisesti saamen kieltä käyttävät kertovat valitsevansa saamenkielisen mediatarjonnan aina, kun se on mahdollista. Radiosta kuunnellaan mieluiten saamenkielistä ohjelmaa ja tv:n uutistarjonnasta valitaan katsottavaksi mieluiten saamenkielinen uutislähetys. Myös internetistä valitaan mieluiten saamenkieliset sivustot ja mieluiten kuunnellaan saamenkielistä musiikkia. Vähemmän saamen kieltä käyttävät valitsevat saamenkielisen tarjonnan harvemmin, mutta kuuntelevat esimerkiksi saamenkielisiä radio-ohjelmia ja katsovat saamenkielisiä tv-ohjelmia säännöllisesti.

Saamen kielen käyttö tietokoneella

Taulukko 14. Tietokoneen käyttö.

14 haastateltua käyttää tietokonetta. Tietokoneen käyttökieli on useimmiten suomen kieli, nuoremmat ja aktiivisesti saamen kieltä puhuvat käyttävät saamen kieltä kuitenkin ahkerasti myös tietokoneella, esimerkiksi sähköpostia tai sosiaaliseen mediaan (esim. *facebook*) kirjoittaessaan. Näihin kirjoitetaan useammin saameksi kuin englanniksi tai norjaksi. Myös saamenkielisiä internetsivuja selailaan useammin kuin englannin- tai norjankielisiä sivuja. (Taulukko 14.)

Saamenkielistä kulttuuri- ja mediatarjontaa tarvitaan lisää

Haastatteluista nousee ongelmana esiin se, että saamenkielistä kulttuuri- ja mediatarjontaa on liian vähän. Vaikka saamenkielinen tarjonta valittaisiin aina, kun se on mahdollista, suomenkielistä tarjontaa käytetään silti enemmän. Lisäksi käytetään myös englannin-, ruotsin- ja norjankielistä tarjontaa. Haastatellut kaipaavatkin enemmän saamenkielisiä vaihtoehtoja. Esimerkiksi saamen radiolle kaivataan lisää lähetyaika, jotta sitä voitaisiin kuunnella myös puolenpäivän aikaan ja viikonloppuisin. Myös moni haasteltu mainitsee Lapin kansan aloittaman saamenkielisen Ságat-osion positiivisena asiana. Sanomalehtiin kaivataan kuitenkin lisää saamenkielisiä uutisia ja esimerkiksi saamenkielisiä sarjakuvia.

Nuorille suunnattua kulttuuri- ja mediatarjontaa on liian vähän jos ollenkaan. Lapsille ja nuorille kaivataankin lisää esimerkiksi saamenkielisiä radio- ja tv-ohjelmia, musiikkia, lehtiä sekä elokuvia. Haastateltujen mukaan suomalaisia ja ulkomaalaisia

elokuvia voitaisiin myös tekstittää saameksi ja erityisesti lapsille suunnattuja ohjelmia ja elokuvia voitaisiin dubata saameksi.

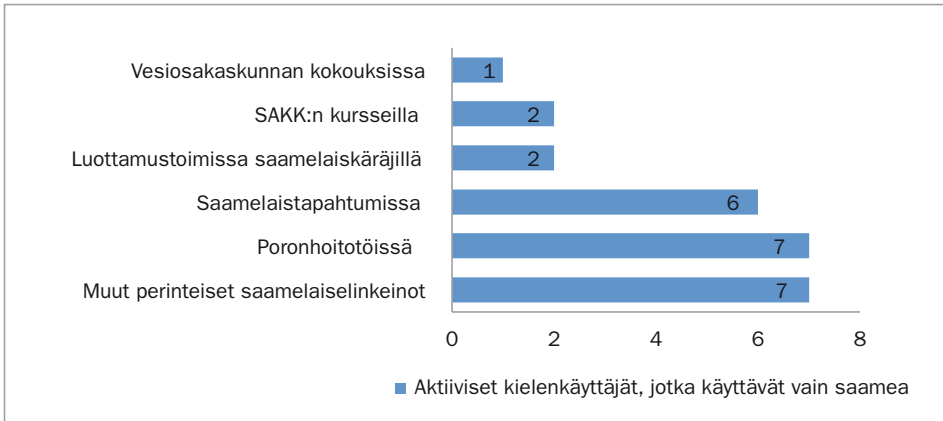
Yksi haastatelluista arveli, että koska on totuttu suomenkieliseen tarjontaan, saamenkielistä tarjontaa ei aina osata edes kaivata. Tällöin käy helposti niin, että saamenkielistä tarjontaa ei käytetä edes silloin, kun sitä on saatavilla. Esimerkiksi yksi haastateltavista mainitsi, että ei kaipaa tietokoneohjelmia saameksi, koska on tottunut käyttämään niitä muilla kielillä. Toinen haastateltu taas kaipasi saamenkielisiä sovelluksia ja ohjelmia tietokoneisiin ja puhelimiin.

Kaksikieliset kielenkäyttöympäristöt

Haastatelluilta kysyttiin, mitä kieltä tai kieliä he käyttävät töissä, opiskellessa, poronhoitotöissä ja muissa perinteisissä saamelaiselinkeinoissa (kalastus, metsästys, keräily ja saamelaiskäsityö), yhdistystoiminnassa, seurakunnan toiminnassa, luottamus-toimissa saamelaiskäräjillä tai kunnassa, vesiosakaskunnan kokouksissa, saamelaista-pahtumissa, kansalaisopiston tai Saamelaisalueen koulutuskeskuksen (myöh. SAKK) kursseilla, asuinpaikkakunnan kohtaamispaikassa (kylätalo tms.) sekä liikuntaharrastuksissa ja muissa harrastuksissa. Kaikki haastatellut eivät osallistu kaikkiin edellä mainittuihin toimintoihin, vaan vastasivat kielenkäytöstä sen mukaan, jos ovat osallisina toimintaympäristöissä.

Utsjoki on kielenkäyttöympäristönä kaksikielinen. Kaikissa selvitettyissä toimintaympäristöissä käytetään vähintään kahta kieltä; suomea ja saamea. Missään toimintaympäristössä ei käytetä pelkästään suomea tai saamea. Kaksikieliset toimintaympäristöt voidaan edelleen jaotella *heikosti saamenkielisiin ja vahvasti saamenkielisiin*. Toimintaympäristöt, joissa jotkut aktiivisesti kieltä käyttävät kertovat käyttävänsä *vain saamea*, on jaoteltu ”vahvasti saamenkieliseksi ympäristöiksi”. Toimintaympäristöt, joissa jotkut aktiivisesti kieltä käyttävät kertovat käyttävänsä *vain suomea*, on jaoteltu ”heikoiksi saamenkieliseksi ympäristöiksi”.

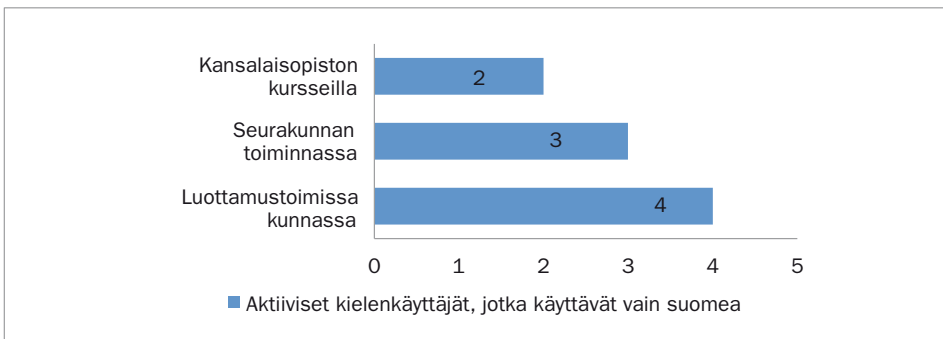
Vahvat saamenkieliset ympäristöt

Taulukko 15. Vahvat saamenkieliset ympäristöt.

Toimintaympäristöt, joissa jotkut aktiiviset kielen käyttäjät kertovat käyttävänsä *vain saamea*, on jaoteltu ”vahvoiksi saamenkielisiksi ympäristöiksi”. Näissä yksikään aktiivisesti saamea puhuva ei kerro käyttävänsä *vain suomea*. Jotkut aktiivisesti saamen kieltä käyttävät puhuvat *vain saamea* poronhoitotöissä, muissa perinteisissä saamelaiselinkeinoissa, saamelaistapahtumissa, luottamustehtävissä Saamelaiskäräjillä, SAKK:n kursseilla ja vesiosakaskunnan kokouksissa. (Taulukko 15.)

Heikot saamenkieliset ympäristöt

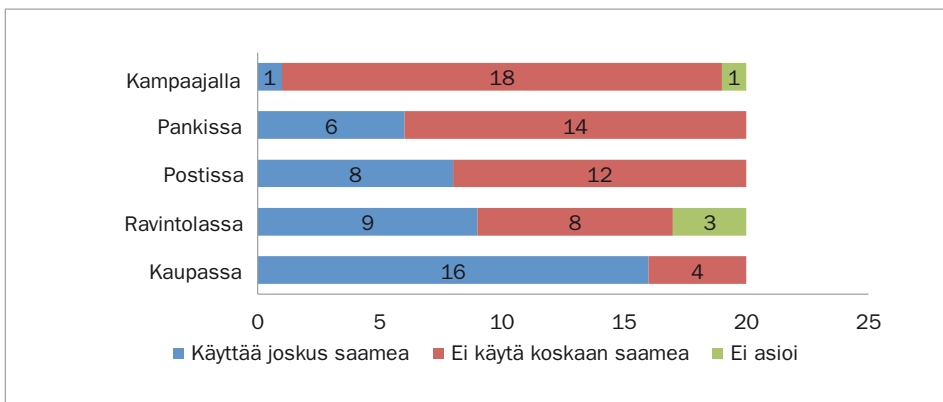

Taulukko 16. Heikot saamenkieliset ympäristöt.

”Heikoiksi saamenkielisiksi ympäristöiksi” kutsutaan tässä niitä, joissa yksikään saamea aktiivisesti puhuvista ei kerro käyttävänsä *vain saamea* ja osa kertoo käyttävänsä *vain suomea*. Näissä ympäristöissä käytetään saamea suomen kielen ohella, mutta niissä ei kerrota käytettävän ainoastaan saamea. Jotkut aktiivisesti saamea puhuvat käyttävät *vain suomea* kunnallisissa luottamustoimissa, seurakunnan toiminnassa ja kansalaisopiston kursseilla. Syy suomen kielen käyttämiseen ei näin ollen ole henkilöiden

puutteellinen saamen kielen taito, vaan se, että toimintaympäristö ei tue riittävästi saamen kielen käyttämistä. (Taulukko 16.)

Saameksi asiointi yksityisellä sektorilla

Taulukko 17. Saameksi asiointi yksityisellä sektorilla.

Suurin osa vastaajista ilmoittaa asioineensa saameksi kaupassa, ravintolassa ja postissa. Vähiten haastatellut ovat saameksi asioineet kampaajalla ja pankissa. Saameksi asiointi on pääsääntöisesti kiinni asiakaspalvelijan saamen kielen taidosta. Tavallisesti saamea aktiivisesti puhujat käyttävät saamea, mikäli asiakaspalvelija tunnetaan ja hänen tiedetään osaavan saamea. Tuntemattoman asiakaspalvelijan kanssa asiointi aloitetaan aina suomeksi. Haastatellut, jotka asioivat Utsjoen kunnan ulkopuolella, käyttävät asiointinsa pääsääntöisesti suomen kieltä. Poikkeuksina kuitenkin mainitaan Norjan Karasjoki ja Kautokeino, joissa asiointikielenä mainittiin olevan saamen kieli. Norjassa asioidaan esimerkiksi apteekissa, pankissa, postissa ja kaupassa. (Taulukko 17.)

Lopuksi

Utsjoen saamen kielen puhujat käyttävät ahkerasti saamenkielistä mediatarjontaa hyväkseen. Ongelmana kuitenkin on, että vaikka mediatarjonnasta valittaisiin aina kun on mahdollista saamenkielinen vaihtoehto, silti sitä ei ole tarpeeksi. Suurin osa saamen kielen puhujista käyttääkin enemmän suomenkielistä mediatarjontaa. Varsinkin nuorille suunnattua saamenkielistä tarjontaa on todella vähän. Tämä saattaa vaikuttaa ratkaisevasti heidän kielenkäyttövalintoihinsa suomen ja saamen välillä.

Kielenkäyttöympäristönä Utsjoki on kaksikielinen, jossa on eroteltavissa heikompia ja vahvempia saamenkielisiä toimintaympäristöjä. Vahvoja saamenkielisiä ympäristöjä ovat poronhoito ja muut perinteiset saamelaiselinkeinot, saamelaistapahtumat, saamelaiskäräjät, SAKK ja vesiosakaskunnat. Heikomman saamen kielen käyttöympäristön puolestaan tarjoavat kunta, seurakunta ja kansalaisopisto.

Utsjoella on mahdollista käyttää saamen kieltä asioidessaan yksityisellä sektorilla. Saamen kielen käyttö on kuitenkin paikka-, palveluntarjoaja- ja asiakaspalvelijakohtaista. Haastatellut korostavat, että käyttävät saamea, jos tuntevat ja tietävät, että asiakaspalvelija osaa saamea. Jos asiakaspalvelijaa ei tunnetta, asiointi aloitetaan aina suomeksi. Mitä kauemmaksi palvelu siirtyy, sitä epätodennäköisempää on, että asiointikielenä on saamen kieli. Poikkeuksena on asiointi Norjassa, jossa asioidaan usein saameksi.

8 Saamen kielen käyttö viranomaisissa

Saamen kielilaki

Saamen kielilain (1086/2003) mukaan saamelaisten kotiseutualueella toimivien sekä valtion että kunnallisten viranomaisten velvollisuus on huolehtia siitä, että saamenkieliset palvelut turvataan. Saamen kielilakia sovelletaan saamelaisten kotiseutualueella toimiviin valtionhallinnon ja kunnallishallinnon viranomaisiin sekä tuomioistuihin, joiden virka- tai toimialueeseen kuuluu saamelaisten kotiseutualue joko kokonaan tai osittain.⁷

Saamelaisten kotiseutualueella sijaitsevilla valtion viranomaisilla ja kunnallisilla viranomaisilla asioidessaan saamenkielillä henkilöllä on oikeus valintansa mukaan käyttää suomen tai saamen kieltä. Lain tavoitteena on muun muassa, että saamelaisten kielelliset oikeudet toteutetaan ilman, että niihin tarvitsee erikseen vedota. Lisäksi viranomainen ei saa rajoittaa tai kieltäytyä toteuttamasta saamen kielilain säännellyjä kielellisiä oikeuksia sillä perusteella, että saamelainen osaa myös muuta kieltä, kuten suomea tai ruotsia. Kotiseutualueen ulkopuolisissa lain piiriin kuuluvissa viranomaisissa saamelaisella on oikeus käyttää saamen kieltä omassa asiassaan tai asiassa, jossa häntä kuullaan.

Jokainen viranomainen valvoo omalla toimialallaan lain noudattamista. Saamen kielilain mukaan saamelaisten kotiseutualueen valtiollisten ja kunnallisten viranomaisten on henkilöstöä palkatessaan huolehdittava siitä, että kussakin virastossa pystytään palvelemaan asiakkaita myös saamen kielellä. Niiden tulee myös koulutusta järjestämällä tai muilla tavoin huolehtia siitä, että henkilöstöllä on tehtäviensä edellyttämä saamen kielen taito. Saamelaisten kotiseutualueella työskentelevillä valtion virkamiehillä on lisäksi oikeus saada palkallista virkavapautta saamen kielen taidon hankkimista varten.

Saamenkielisen henkilöstön määrä Utsjoen kunnassa

Saamelaiskäräjät julkaisi selvityksen saamen kielilain toteutumisesta vuosina 2004–2006. Selvityksen mukaan saamelaisten kotiseutualueen kunnissa ei ollut vuoteen 2006 mennessä tapahtunut suurta muutosta saamen kielen taitoisen henkilöstön määrässä saamen kielilain tultua voimaan. Utsjoella saamen kielen taitoisen henki-

⁷ Lisäksi lain soveltamispiiriin kuuluvat mm. Kansaneläkelaitos (myöh. Kela), Kolttien kyläkokous, Saamelaiskäräjät, saamelaisasiain neuvottelukunta, Maatalousyrittäjien eläkelaitos (myöh. Mela), Utsjoen seurakunta, paliskunnat, Paliskuntain yhdistys, aluehallinto, valtioneuvoston oikeuskansleri, eduskunnan oikeusasiamies, kuluttaja-asiamies ja kuluttajavalituslautakunta, tasa-arvovaltuutettu ja tasa-arvolautakunta, tietosuojavaltuutettu ja tietosuojalautakunta ja vähemmistövaltuutettu. Saamen kielilaki koskee laissa säädettyssä laajuudessa ja siinä määritellyin tavoin myös saamelaisten kotiseutualueella olevia valtion liikelaitoksia, valtion ja kuntien omistamia yhtiöitä sekä myös yksityisiä niiden hoitaessa julkisia hallintotehtäviä saamelaisten kotiseutualueella.

löstön määrä oli vuoteen 2006 mennessä pysynyt samana tai lisääntynyt toimialasta riippuen. Enemmistö kunnan työntekijöistä suhtautui positiivisesti kielilakiin. Valtaosassa kunnan viroista saamen kieli oli viranhoidon edellytyksenä tai ansiona. Utsjoen osalta kielteisenä selvityksessä nostettiin esiin se, että kielilisan maksamisesta ei ollut kunnassa yhdenmukaisia käytäntöjä. (Näkkäläjärvi 2007.)

Toimiala	Äidinkieliä	Muu pohjoissaamen taito	Ei osaa pohjoissaamea	Yhteensä
Sivistystoimi	8	9	4	21
Sosiaali- ja terveyspalvelut	8	7	7	22
Kunnan hallinto	4		5	9
Siivous- ja ruokapalvelut		1		1
Tekninen toimi		1	1	2

Taulukko 18. Saamen kielen taitoiset työntekijät Utsjoen kunnassa (Näkkäläjärvi 2007).

Utsjoen kunnassa oli Saamelaiskäräjien selvityksen mukaan vuonna 2006 äidinkieliä pohjoissaamen kielen taitoisia työntekijöitä 20 henkilöä, muun tasoisen pohjoissaamen kielen taitoisia työntekijöitä 18 henkilöä ja 17 muuta henkilöä, jotka eivät hallinneet saamen kieltä. Esimiesvastauksia tuli kaksi sivistystoimesta ja yksi sosiaali- ja terveystoimesta. Taulukossa on esitettyä sekä esimiesten että työntekijöiden saamen kielen taito. Tietoja voidaan pitää suuntaa antavina. (Taulukko 18.)

Toimiala	Äidinkieliä	Muu pohjoissaamen taito	Ei osaa pohjoissaamea	Yhteensä
Sivistystoimi	23	5	14	42
Sosiaali- ja terveyspalvelut	25	6	39	70
Kunnan yleishallinto	2	1	1	4
Tekninen toimi	7		11	18
Elinkeinotoimi	2	1	1	4

Taulukko 19. Saamen kielentaitoiset työntekijät Utsjoen kunnassa (Kunnan toimialajohtajat 2012).

Vuonna 2012 Utsjoen kunnan toimialajohtajien antamien tietojen mukaan äidinkieliä, pohjoissaamen kielen taitoisia, työntekijöitä Utsjoen kunnassa oli vuoden 2011 lopussa yhteensä noin 59 työntekijää, muun tasoisen pohjoissaamen kielen osaajia 13 työntekijää ja saamen kielen taidottomia 66 työntekijää. Taulukossa on esitettyä sekä esimiesten että työntekijöiden saamen kielen taito. (Taulukko 19.)

Vuosien 2006 ja 2012 työntekijämäärät eivät ole vertailtavissa keskenään, koska vuonna 2006 Utsjoen kunnan toimialapäälliköiden vastausprosentti oli 45 % ja vuoden 2012 vastausprosentti on 100 %. Saamenkielisten työntekijämäärien ei voida kuitenkaan olettaa vähentyneen. Esimerkiksi sivistystoimessa ja sosiaali- ja terveystoimessa saamenkielisten työntekijöiden määrä on noussut samassa suhteessa kuin työntekijöiden määrä ylipäätään.

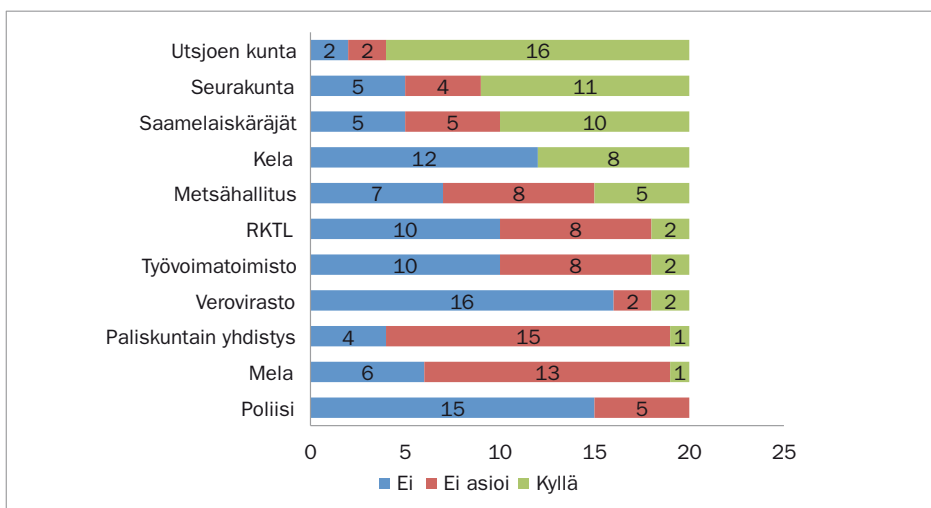
Vaikka vuoden 2012 tiedoissa vastausprosentti on 100 %, tiedot ovat ainoastaan suuntaa antavia. Tietojen luotettavuutta heikentää se, että Utsjoen kunta ei pidä tilastoja henkilökunnan saamen kielen taidosta, vaan lukumäärätiedot perustuvat toimialajohtajien antamiin arvioihin. Lisäksi tietojen luotettavuutta heikentää henkilökunnan suuri vaihtuvuus osa-aikaisten, määräaikaisten ja hankehenkilöstön osalta. Tietojen luotettavuutta lisäisi, jos Utsjoen kunta ylläpitäisi ja päivittäisi tietoja henkilökunnan saamen kielen taidosta.

Tietoisuus kielilaista ja oikeudesta käyttää saamen kieltä viranomaisissa

Haastatelluista suurin osa tietää, että heillä on oikeus käyttää saamen kieltä viranomaisissa, mutta vain puolet haastatelluista osaa mainita saamen kielilain perusteeksi oikeudelle. Vastauksissa näkyy selvä ero nuorten ja vanhempien vastaajien välillä. Kaikki ne, jotka eivät tiedä, onko heillä oikeutta käyttää saamen kieltä viranomaisissa tai, joiden mielestä oikeutta saamen kielen käyttöön viranomaisissa ei ole, ovat nuoria aikuisia (20–35-vuotiaita). Niistä vastaajista, jotka tiesivät oikeuksistaan ja jotka mainitsivat vastauksessaan saamen kielilain, vain kaksi on nuorta aikuista.

Asiointi viranomaisissa

Haastatelluilta kysyttiin ovatko he koskaan käyttäneet saamen kieltä asioidessaan verovirastossa, poliisilla, Kelassa, työvoimatoimistossa, Riista- ja kalantutkimuslaitoksella (myöh. RKTL), Metsähallituksella, Melassa, Saamelaiskäräjillä, Utsjoen seurakunnassa, Paliskuntain yhdistyksessä ja Utsjoen kunnassa.

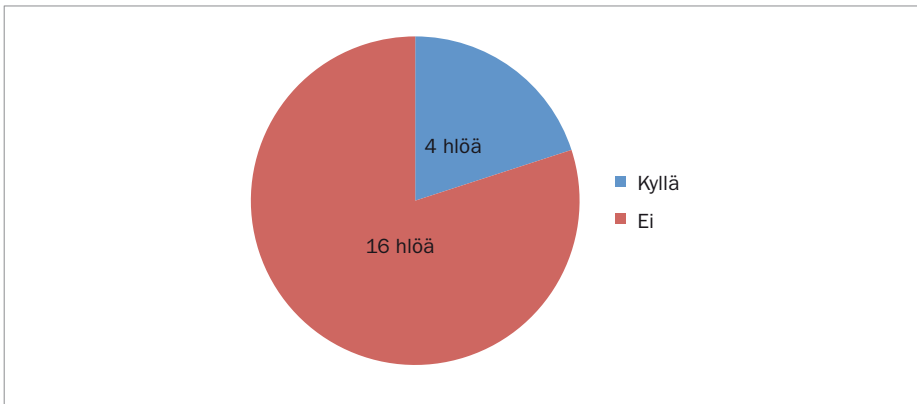

Taulukko 20. Asiointi viranomaisissa saamen kielellä.

Suurin osa tai puolet vastaajista on joskus asioinut saameksi Utsjoen kunnassa, seurakunnassa ja Saamelaiskäräjillä. Suurin osa tai puolet vastaajista puolestaan kertoo, ettei ole koskaan asioinut saameksi verovirastossa, poliisin kanssa, Kelassa, työvoimatoimistossa tai RKTL:ssä. (Taulukko 20.)

Saamenkielisten lomakkeiden on oltava saatavilla

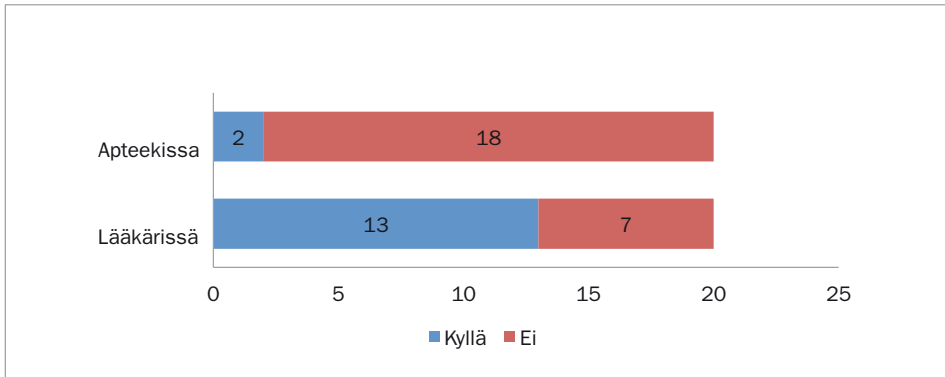
Kaikkien saamen kielilain soveltamispiiriin kuuluvien viranomaisten tulee toiminnassaan oma-aloitteisesti huolehtia siitä, että saamen kieltä käyttävien kielelliset oikeudet toteutuvat käytännössä. Viranomaisten ilmoitusten, kuulutusten, tiedotteiden ja opasteiden tulee saamelaisten kotiseutualueella olla myös saamenkielisinä. Myös erilaisten lomakkeiden ja niiden täyttöohjeiden tulee tällä alueella olla saatavissa myös saamenkielisinä. Tässä selvityksessä ei selvitetty kuinka laajasti saamenkieliset lomakkeet ovat saatavilla, sen sijaan haastatelluilta kysyttiin, ovatko he käyttäneet saamenkielisiä lomakkeita asioidessaan viranomaisissa.

Taulukko 21. Saamenkielisten lomakkeiden käyttö.

Haastatelluista ainoastaan neljä henkilöä kertoo käyttäneensä saamenkielistä lomaketta jossakin viranomaisessa. Suurin osa vastaajista ei ole käyttänyt saamenkielisiä lomakkeita. Yksi vastaaja ilmoittaa vaatineensa KELA:n lomakkeet ja yksi sosiaalihuollon lomakkeet saameksi. Kaksi vastaaja mainitsee, että Paliskuntain yhdistyksen poromiehen muistikirja (POMU) olisi hyvä voida täyttää saamen kielellä. (Taulukko 21.)

Terveydenhoito

Taulukko 22. Asiointi lääkärissä ja apteekissa saamen kielellä.

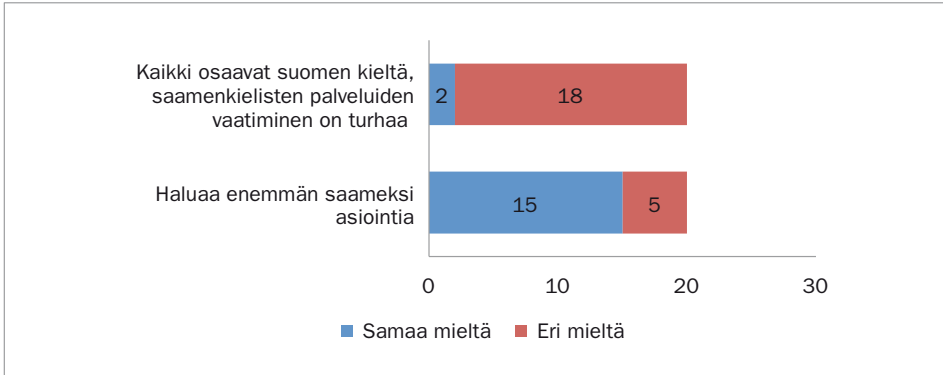
Haastatellut, jotka asioivat Utsjoella lääkärissä, käyttävät asioidessaan sekä suomea että saamea. Suurin osa vastaajista ilmoittaa asioineensa lääkärissä saameksi. Saamen kielen käyttäminen on kuitenkin sidottu lääkärin saamen kielen taitoon, eikä tulkkauspalveluiden käyttäminen lääkärissä ole tavallista. Ainoastaan yksi saamea aktiivisesti käyttävä henkilö kertoo käyttävänsä lääkärissä suomea, vaikka saameksi asiointi olisi mahdollista. Lisäksi henkilöt, jotka eivät käytä saamea aktiivisesti, eivät käytä saamenkielistä palvelua, vaikka se olisi mahdollista tai käyttävät sitä harvoin. Ivalossa lääkäripalveluita käyttävät eivät koskaan asioi lääkärissä saameksi, koska se ei ole mahdollista. (Taulukko 22.)

Apteekkipalveluja ei ole riittävästi saatavilla saameksi. Kaikki haastatellut, jotka asioivat apteekissa Ivalossa, asioivat suomeksi, sillä Ivalossa ei ole mahdollista asioida saameksi. Sen sijaan haastatellut, jotka asioivat apteekissa Karasjoella käyttävät usein saamea. (Taulukko 22.)

Kirjasto merkittävä saameksi asioiden paikka

Utsjoen kunnankirjasto on merkittävä saamenkielinen palveluntarjoaja. Saamea aktiivisesti käyttävistä haastatelluista suurin osa on asioinut kirjastossa saameksi. Merkille pantavaa on, että saamea vähemmän käyttävistä henkilöistä myös suurin osa kertoo käyttävänsä joskus saamea asioidessaan kirjastossa. Saamea asioidessa on käytetty Utsjoen kunnankirjaston lisäksi kirjastoautossa ja Kautokeinossa.

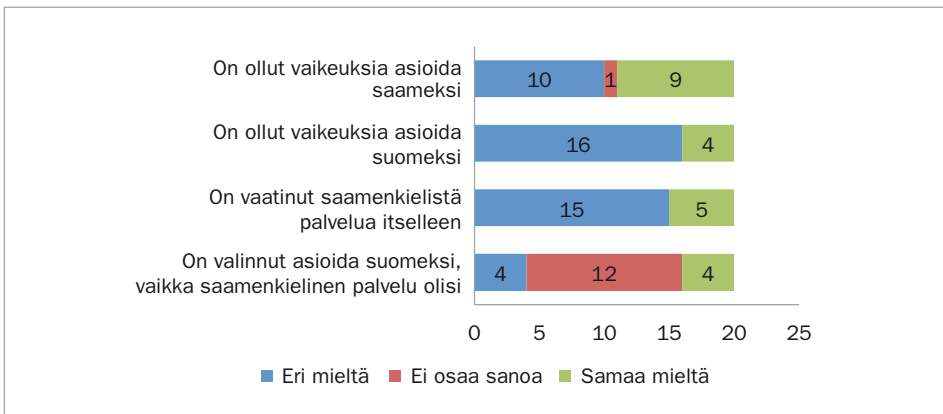
Saamen kielen tulisi näkyä ja kuulua yhteiskunnassa

Taulukko 23. Asenteet saameksi asiomisesta.

Saamenkieliseen asiointiin on tarvetta. Suurimman osan mielestä saamenkielisten palveluiden vaatiminen ei ole turhaa, vaikka kaikki osaisivat suomen kieltä. Ainoastaan kaksi vastaajaa on sitä mieltä, että saamenkielisten palveluiden vaatiminen on turhaa, koska kaikki osaavat suomea. Lisäksi enemmistö haastatelluista kertoo haluavansa asioida enemmän saameksi. Saamenkielisen palvelun paitsi koetaan nopeuttavan asioiden hoitamista, myös koetaan kuuluvan peruspalveluihin. Erityisesti terveydenhoito- ja apteekkipalveluita tulisi olla tarjolla saameksi. Saamenkieliset peruspalvelut ovat merkityksellisiä erityisesti vanhennevalle väestölle. (Taulukko 23.)

Saamenkielisten palvelujen vaatiminen

Taulukko 24. Saameksi ja suomeksi asiominen.

Yhdeksän haastateltua on kokenut ongelmia saameksi asiomisessa. Ongelmia on koettu, koska saameksi asiominen ei ole ylipäätään onnistunut. Vain viisi haastateltua kertoo kuitenkin vaatineensa saamenkielistä palvelua itselleen. Saamenkielistä

palvelua on vaadittu Rovaniemellä keskussairaalassa, synnytyksessä, neuvolapalveluisa, viranomaisasioidissa ja luottamustoimissa. Haastatellut kertovat, että saamenkielistä palvelua on saatu, mikäli viranhoitaja on osannut saamea. Muutoin vastaajille on ilmoitettu, että saameksi asiointi ei ole mahdollista tai että asiointista tulee sopia etukäteen tulkkausjärjestelyjen vuoksi. Mitä kauempana palveluntarjoaja on Utsjoen kunnasta tai saamelaisalueelta, sitä todennäköisemmin saamenkielinen asiointi ei ole mahdollista tai asiointin järjestämiseen kuluu enemmän aikaa tulkkauspalvelun järjestämisen vuoksi. (Taulukko 24.)

Saamenkielistä palvelua vaaditaan useammin jollekin muulle kuin itselle. Palvelua vaaditaan esimerkiksi sukulaiselle tai tuttavalle, kuten lapsille, vanhuksille ja vammaisille. Haastatellut ovat vaatineet muun muassa päivähoito-, sosiaali-, kodinhoito- ja mielenterveyspalveluita. Suomeksi asiointi koetaan monesti helpommaksi, koska saamenkielisiä palveluita on heikosti tarjolla. Mikäli asiakaspalvelijan tiedetään puhuvan saamea, valitaan asiointikieleksi saamen kieli. Jos asiakaspalvelijan ei tiedetä puhuvan saamea, valitaan asiointikieleksi automaattisesti suomen kieli.

Yksikään vastaajista ei ole tarvinnut ystävien, perheenjäsenten tai tulkkien apua asioidissa. Haastatellut pääsääntöisesti kokevat pärjäävänsä suomeksi asioidessaan, mutta erityisesti saamen ensimmäisenä ainoana kielenä oppineet haastatellut kokevat, etteivät tule aina ymmärretyksi asioidessaan suomeksi. Viranomaisten kielitaidon kehittäminen saamenkielisen henkilökunnan kautta tarjoaakin paremmat edellytykset tosiasiallisen saamenkielisen palvelun tarjoamisessa.

Kokemuksia saameksi asiointista tai saameksi asiointin luopumisesta

Olen niin tottunut, että on vain suomeksi, niin on voinut käydä että ”vaistomaisesti” alkaa puhua suomea sellaisellekin, joka osaa saamea.

Suurin osa vastaajista ei osaa suoraan sanoa, onko valinnut asioida suomeksi, vaikka saamenkielinen palvelu olisi ollut tarjolla. Asiakaspalvelutilanteessa valitaan käyttökieleksi monesti suomen kieli, koska siihen on totuttu ja se on ”luonnollista”. Saamen kieli asiointikieleksi valitaan ainoastaan silloin, jos asiakaspalvelijan tiedetään osaavan saamea, muuten asiointia ei aloiteta eikä valita saameksi.

Kerran oli verotoimistossa todella lähellä, että vaadin, mutta sitten en vaatinutkaan kun oli niin hoppu. Enkä ehtinyt.

Vastaajista vain viisi on vaatinut saamenkielistä palvelua itselleen. Saamenkielisten palveluiden vaatiminen koetaan usein työlääksi ja aikaa vieväksi, jonka vuoksi suomeksi asiointi koetaan olevan helpompaa. Jos asiakkaalla on tiedossa, että saamenkielistä palvelua ei ole saatavilla, ei sitä erikseen vaadita.

Olen valinnut enemmän suomen kielen, jos saamenkielisen palvelun saaminen on vain tulkin kautta. Tai jos viranhaltijalla on heikko saamen kieli, silloin en luota toistemme ymmärtämiseen.

Saamenkielisten palveluiden vaatimista heikentää myös palvelun tarjoaminen tulkkauspalveluiden kautta. Haastatellut kokevat helpommaksi asioida heti suomeksi kuin sopia etukäteen tulkkauspalveluiden käyttämisestä. Lisäksi koetaan, että asioidessa viranomaisissa on tärkeää tulla ymmärretyksi, tällöin viranomaisen kielitaidolla on suuri merkitys asiakkaan kielivalinnassa asiointitilanteessa.

Joskus ei tunnu löytyvän sanoja, täytyy enemmän selittää.

Toisinaan koetaan vaikeuksia asioida suomeksi. Kielellisiä vaikeuksia tuottavat viranomaiskieli ja lainsäädännön tunteminen. Lisäksi koetaan, että joitakin asioita täytyy selittää enemmän suomeksi, koska ei löydy yksittäisiä sanoja selventämään asiaa. Kyse voi tällöin olla myös viranomaisen saamelaisen kulttuurin tuntemisesta. Asioiden koetaan saavan eri merkityksen, kun saamen sanat käännetään suomeksi. Kaksi haastatelluista ehdottaakin, että asiointissa täytyisi olla kulttuuritulkki, jotta asiat säilyttäisivät merkityksensä.

Kun itseensä luottaa sen verran, että täytyy suomeksi pärjätä.

Vaikka saamea ensimmäisenä ainoa kielenä oppineet henkilöt eivät itse ilmoita kokevansa vaikeuksia suomeksi asioidessaan, voi heidän jälkikasvunsa olla toista mieltä. 1920-luvulla syntynyt haastateltu ei ole koskaan pyytänyt palvelua saameksi, sen sijaan hän kokee pärjäävänsä suomeksi. Hän on myös tottunut, että asiointikielenä on suomen kieli, eikä ole koskaan kokenut tarvetta saamenkielisen palvelun vaatimiseen. Haastattelun kuluessa hänen lapsensa liittyy keskusteluun ja haluaa korjata, että hänen mielestään hänen vanhempansa ei kovin hyvin pärjää suomeksi asioita hoitaessaan. Myös toinen haastateltu kertoo, että on kokenut, ettei hänen vanhempansa ole asioidessaan osannut kunnolla suomea. Tämä on 1990-luvulla syntyneelle haastatellulle tuottanut häpeän tunteita.

Silloin kun kielilaki tuli, halusin testata miten se toimii. Ei ihminen jaksata tapella. Olen jo alistunut. On väärin, tiedän. Ne pääsevät nyt sanomaan, että kukaan ei vaa-di palveluita saameksi, mutta siitä on niin paljon lisätyötä. Kun vaatii, tuntee itsensä pahantekijäksi.

Koska saamenkielisten palveluiden vähäinen tarjonta tiedetään, ei omaa asiointia haluta tarpeettomasti hankaloittaa tai pidentää. Saamenkielistä palvelua pitäisikin joka kerta erikseen vaatia ja se koetaan hankalaksi. Lisäksi, jos saamenkielistä palvelua vaaditaan, asiakas kokee, että häneen suhtaudutaan negatiivisesti.

Lopuksi

Kaikki haastatellut eivät tiedä oikeuksistaan käyttää saamen kieltä viranomaisissa, ja sitä, mihin oikeus perustuu. Varsinkin nuoremmissa vastaajissa on niitä, jotka eivät tunne saamen kielilakia. Kielilaista tiedottamisen voidaan siis katsoa olevan puutteellista.

Utsjoen kunnan saamenkielisten työntekijöiden määrä on joko pysynyt samana tai jopa lisääntynyt vuoteen 2006 verrattuna. Olisi kuitenkin tarpeellista, että Utsjoen kunnassa seurattaisiin saamenkielisen henkilöstömäärän ja saameksi asioinnin kehitystä, jotta siitä saataisiin tarkempaa tietoa. Selvityksessä esitetyt tiedot perustuvat toimialapäälliköiden arvioihin.

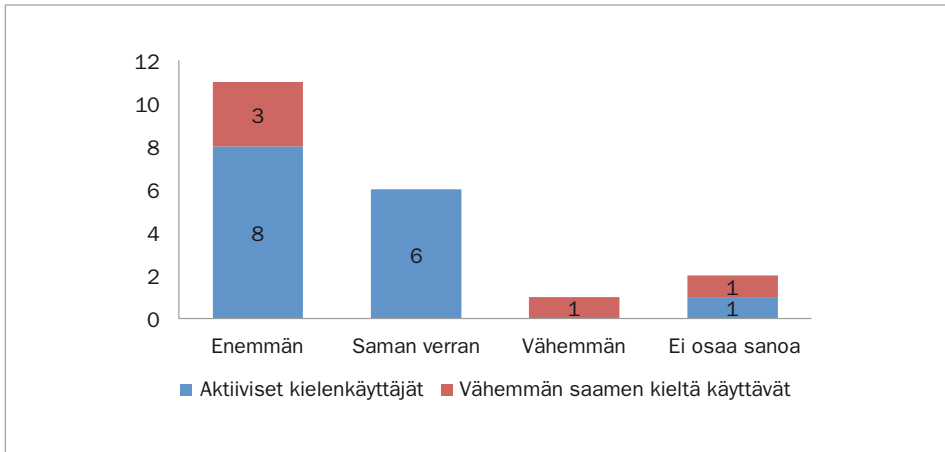
Haastatellut kertovat käyttävänsä saamen kieltä vaihtelevasti viranomaisten kanssa. Saamen kielen käyttäminen näyttää olevan sidoksissa henkilön tuttuuteen, eli siihen, että asiakaspalvelijan tiedetään osaavan saamea. Mitä kauempana viranomaisen palvelut ovat, sitä epätodennäköisempää on, että asioidessa käytetään saamea. Haastatellut eivät yleensä erikseen vaadi saamenkielisiä palveluja välttääkseen ”hankalan asiakkaan” – leimaa ja koska haluavat asioida etukäteen sopimatta. Saamenkielisen palvelun vaatiminen koetaankin hankalaksi ja aikaa vieväksi. Haastatellut käyttävät myös vähän viranomaisten tarjoamia saamenkielisiä lomakkeita.

Saamen kielen puhujat ovat tottuneet asioimaan suomeksi. Suomeksi asioiminen koetaan luonnolliseksi, koska on kokemuksia siitä, että saamenkielistä palvelua ei ole tarjolla. Haastatellut ovat tottuneet asioimaan suomeksi myös vaikka eivät kokisi hallitsevansa suomea yhtä hyvin kuin saamea. Haastatellut pääsääntöisesti kokevatkin pärjäävänsä suomeksi asioidessaan, mutta erityisesti saamen ensimmäisenä ainoana kielenä oppineet haastatellut kokevat, etteivät tule aina ymmärretyksi asioidessaan suomeksi. Saamen kielen käyttäminen viranomaisissa ei tulisi kuitenkaan olla riippuvainen saamen kielen puhujan suomen kielen taidosta. Viranomaisten tulisi aktiivisemmin tarjota saamenkielisiä palveluja, jotta saamen kielen käyttäminen olisi luontevaa viranomaisissa. Lisäksi viranomaisten kielitaidon kehittäminen saamenkielisen henkilökunnan kautta tarjoaisi paremmat edellytykset tosiasiallisen saamenkielisen palvelun tarjoamisessa.

9 Saamen kielten tulevaisuus

Haastatellut arvioivat, tulevatko he tulevaisuudessa käyttämään enemmän vai vähemmän saamen kieltä. Lisäksi he arvioivat, millaisena he näkevät saamen kielten tilanteen tulevaisuudessa 30 vuoden päästä, vuonna 2042.

Haastateltujen saamen kielen käyttö tulevaisuudessa

Taulukko 25. Haastateltujen arviot saamen kielen käytöstä tulevaisuudessa.

Suurin osa haastatelluista arvioi tulevaisuudessa käyttävänsä saamen kieltä yhä enemmän. Näistä kahdeksan on aktiivisia kielenkäyttäjiä ja kolme vähemmän saamea käyttäviä. Aktiivisesti saamea käyttävien kielen käyttämistä edistää, että haastatellut ovat tietoisesti valinneet eri tilanteissa käyttää omaa äidinkieltään. Kouluttautuminen mainitaan yhtenä syynä siihen, että saamen kielen käytön merkitys on tiedostettu. Lisäksi vanhemmat haastatellut kokevat saamen kielen puhumisen olevan helpompaa kuin suomen kielen puhumisen, ja sillä koetaan pärjäävän paremmin. Nuoret lisäksi kokevat, että pysyvä muutto ”pohjoiseen” lisäisi saamen kielen käyttöä. Vähemmän saamea käyttävien kielen käyttämistä lisää kielen jatkuva oppiminen sekä halu siirtää saamen kielen taito myös lapsilleen. (Taulukko 25.)

Kuusi haastateltua arvioi käyttävänsä saamen kieltä saman verran tulevaisuudessa. Nuorin haastatelluista kuitenkin arvioi, että tulee käyttämään saamea vähemmän. Nuorimman vastaajan mukaan ei ole ihmisiä, joiden kanssa käyttää saamen kieltä. Lisäksi kaksi haastateltua ei osaa vastata kysymykseen. Näistä vähemmän kieltä käyttävän mukaan asuinkylä ympäristönä ei tue saamen kielen käyttämistä, vaikka haastatellulla olisi suuri kiinnostus oppia kieltä. (Taulukko 25.)

Inarin- ja koltansaame

Enemmistö on sitä mieltä, että inarin- ja koltansaamen kielillä on hyvät mahdollisuudet säilyä elinvoimaisina kielinä tulevaisuudessa. Kuusi vastaajaa on eri mieltä ja yksi ei osaa vastata. Käynnissä olevien inarinsaamen elvytystoimien nähdään vaikuttavan kielen säilymiseen, ja aktiivisten toimijoiden ansiosta kielen puhujien määrän nähdäänkin kasvavan. Lisäksi koetaan, että nuorten lisääntynyt inarinsaamen kielen käyttö mahdollistaa kielen kehittymisen. Ne, jotka eivät usko inarinsaamen säilymiseen elinvoimaisena kielenä, näkevät, että nykyiset elvytystoimet eivät ole riittäviä, sillä kieltä ei kuule arkipäiväisissä kielenkäyttöympäristöissä.

Haastatellut arvioivat koltansaamen tilanteen kaikista heikoimmaksi. Koltansaamen kielen pelätään katoavan, koska kieltä ei kuulla käytettävän arkipäiväisessä kommunikoinnissa, eikä nuoria kielenpuhujia tiedetä olevan montaa. Toisaalta käynnissä olevat tai alkavat kielen edistämiseen kohdistuvat erityistoimet, kuten SAKK:n koltansaamen kielen intensiivikurssin ja Severtjärven kolttakulttuurikeskuksen, nähdään osoittavan suunnan kielen kehitykselle. Näiden toimien ja paluumuuttajien avulla voidaan edistää kielen säilymistä ja lisätä puhujien määrää. Koltansaamen tilanteen nähdään olevan kuitenkin paljon haastavampi kuin inarinsaamen kielen tilanteen.

Pohjoissaame

Haastatellut arvioivat pohjoissaamen kielen tilannetta siitä näkökulmasta, että ovat kieltä aktiivisesti tai kieltä vähemmän käyttäviä henkilöitä. Haastatelluista vanhimmat arvioivat pohjoissaamen kielen tilanteen heikkenevän kuluvan kolmenkymmenen vuoden kuluessa. Heidän arvionsa mukaan Utsjoen suomenkielisen väestön määrä tulee lisääntymään ja saamen kielen käyttäjien määrä vähenemään. Kielenkäytön vähenemistä edistävät valtakielten vaikutus nuorten käyttämään saamen kieleen, saamenkielisten nuorten keskinäinen suomeksi kommunikoiminen sekä nuorten muuttaminen kaupunkeihin. Haastateltujen mukaan myös kielellinen rikkaus tulee vähenemään suurten ikäluokkien poistuessa. Haastatellut ovat huolissaan myös perinteisen tiedon siirtymisestä, erityisesti koska nuorilla on heikot opiskelumahdollisuudet kotiseudullaan. Samalla kun perinteistä tietoa hallitsevien henkilöiden määrä vähenee, tulee kieli myös sanastollisesti köyhtymään.

Pohjoissaamen kielen tulevaisuutta nähdään tukevan, että nyt tiedetään lapsien voivan oppia monta kieltä samaan aikaan sekä se, että pohjoissaamea käytetään aktiivisesti kolmen valtion alueella. Valoisimpana pohjoissaamen tulevaisuuden näkevätkin haastatelluista ne, jotka ovat syntyneet 1980- ja 1990-luvuilla. Näistä haastatelluista suurin osa näkee pohjoissaamen olevan elinvoimainen kieli kolmenkymmenen vuoden kuluttua, ja puhujien määrän arvioidaan kasvavan elvytystoimien myötä. Kuten vanhemmilla vastaajilla, myös nuoremmilla vastaajilla kuitenkin huolestuttaa valtakielten vaikutus saamen kieleen sekä nuorten saamen kielen käytön vähäisyys.

Tämän arvioidaan johtavan siihen, että saamea äidinkielenään puhuvien määrä tulee vähenemään. Synkimmän tulevaisuuden kuvan näki nuorin haastateltavista, joka uskoo, että kieltä ei kolmenkymmenen vuoden kuluttua puhu kuin ”muutama hassu ihminen”.

Lopuksi

Suurin osa haastatelluista arvioi, että tulevat lisäämään saamen kielen käyttöään tulevaisuudessa. Saamen kielen heikko tilanne tiedostetaan entistä paremmin, minkä johdosta kielenkäyttövalinnat tehdään entistä tietoisemmin. Myös yksilön saamenkielisen sosiaalisen verkoston laajuus vaikuttaa suoraan saamen kielen käyttömahdollisuuksiin. Nuorimman vastaajan kohdalla saamenkielisten kontaktien vähäisyys vaikuttaa saamen kielen käyttöön heikentävästi. Sen sijaan haastatellut, joiden lähipiirissä saamen kielen käyttö on lisääntynyt, arvioivat myös itse käyttävänsä saamea enemmän tulevaisuudessa.

Kielitilannetta tukevilla erityistoimilla koetaan olevan suuri merkitys kielenkäytön lisääntymiseen. Kielen elvytystoimien koetaan tukevan inarin- ja koltansaamen kielten käyttöä ja suurin osa vastaajista uskookin, että inarin- ja koltansaame tulevat säilymään elinvoimaisina kielinä. Pohjoissaamen tilanteen nähdään sekä heikkenevän että vahvistuvan. Suomen kielen lisääntynyt käyttö sekä perinteisen tietotaidon osaajien väheneminen väestön ikääntymisen ja nuorten poismuuton johdosta nähdään heikentävän saamen kielen rikkautta ja vähentävän äidinkielisten määrää. Rajoja ylittävän yhteistyön ja monikielisyyden tuomien hyötyjen tiedostaminen koetaan sen sijaan vahvistavan pohjoissaamen elinvoimaisuutta. Kielen elinvoimaisuutta voidaan lisäksi vahvistaa erityisillä tukitoimenpiteillä, joita käsitellään seuraavassa kappaleessa haastatteluissa esiin nousseiden esimerkkien avulla.

10 Tukitoimet

Saamen kielen elinvoimaisuuden varmistamiseksi tarvitaan toimenpiteitä saamen kielen taidon säilyttämiseen ja kehittämiseen. Koska saamen kielen käyttäjät osaavat saamen kieltä eritasoisesti, tarvitaan monenlaisia tukitoimia kielen osaamisen vahvistamiseksi. Aluksi tässä kappaleessa käsitelläänkin aktiivisesti ja vähemmän kieltä käyttävien tarpeita kielitaidon kehittämiseen. Kielitaidon kehittämisen lisäksi tarvitaan saamenkielistä toimintaa ja toimintaympäristöjä, joissa saamen kieltä on mahdollisuus käyttää, ja joissa kieli säilyy elinvoimaisena. Myöhemmin tässä kappaleessa käsitellään tarpeita saamenkieliseen toimintaan koko väestön niin lasten, nuorten kuin ikääntyvänkin väestön näkökulmasta.

Kielenosaamisen vahvistaminen: Aktiivisesti saamen kieltä käyttävät

Aktiivisesti saamen kieltä käyttävät kaipaavat toimia kielitaidon kehittämiseen. Eriytyisesti nuoremmat haastatellut kaipaavat toimia, jotka tukisivat kielen kehittymistä ja sanavaraston karttumista. Yhdeksi toimintamalliksi esitetään toiminnallisia saamenkielisiä kursseja, joissa teemana olisivat esimerkiksi *duodji* (saamelainen käsityö) tai perinteiset elinkeinot, kuten kalastaminen. Haastatellut kokevat myös kaunokirjallisuuden tukevan kielen kehittymistä, koska niiden kautta on mahdollista kartuttaa sellaista sanavarastoa, joka ei kuulu päivittäiseen arkeen.

Aktiivisesti kieltä käyttävät, jotka ovat oppineet saamen kielen myöhemmällä iällään, kaipaavat kielenoppimisen tueksi kielimentoria tai kielikummiä, joka tukisi kielen käyttämistä ja kielitaidon kehittymistä. Lisäksi arkipäivän kielenkäyttömahdollisuuksien lisääminen koettaisiin tukevan saamenkielen taidon kehittymistä.

Tärkeäksi koetaan myös tutkintoon johtavat kielikoulutukset sekä todistus kielitaidosta. Utsjoella on vahvat kielellisesti resurssit, mutta usein epävarmuus saamen kielen osaamisesta ja oikeinkirjoitustaidosta johtaa saamen kielen vähäiseen käyttöön esimerkiksi virallisissa tilanteissa. Kielitutkinnon yleistyminen vahvistaisi saamen kielen käyttöä yhteiskunnan eri osa-alueilla. Myös ammatillisten osaajien saamen kielen käyttämistä tulisi vahvistaa täydennyskoulutuksilla. Esimerkiksi saamen kielen ensimmäisenä kielenä oppineilla tai äidinkielen tasoisesti saamea puhuvilla tulisi olla mahdollisuus osoittaa suullinen kielitaitonsa ja saada siitä todistus. Suurimmalla osalla haastatelluista ei ole minkäänlaista tutkintoa saamenkielestä, vaikka suurin osa heistä on saamen kielen ainoana ensimmäisenä kielenä oppineita. Haastatelluista vain neljällä on tutkinto saamen kielestä: kaksi on kirjoittanut saamen kielen äidinkielenä ylioppilaskirjoituksissa, yksi vieraana kielenä ja yhdellä on ylimmän tason kielitutkinto.

Kielenosaamisen vahvistaminen: Vähemmän saamen kieltä käyttävät

Vähemmän kieltä käyttävät kaipaavat toimia, jotka kannustavat ja tukevat saamen kielen käyttämiseen. Kielikursseja tarvitaan eritasoisille kielen osaajille. Tarvetta on niin alkeis-, jatko- kuin intensiivikursseille. Kurssitoiminnassa tulisi kannustaa kielen puhumiseen samalla, kun opetellaan kielioppia, kirjoittamista ja kartutetaan sanavarastoa. Yksi haastateltavista kuvaileekin kurssitoimintaa ”kriittikkivapaanavyöhykkeenä”, jossa vahvistettaisiin osaamisen kautta itsevarmuutta saamen kielen käytössä.

Utsjoella järjestettävien kurssien tulisi olla Utsjoella puhuttavalla pohjoissaamen itämurteella. Nimenomaan Utsjoelle järjestettäviin kielikursseihin on tarvetta, sillä kielen oppiminen toivotaan olevan mahdollista muun elämän ohella. Useimpien haastateltujen työ- ja elämäntilanne ei mahdollista muuttoa muualle kielen oppimisen vuoksi. Lisäksi työpaikkojen toivotaan kannustavan kielen oppimiseen, ja työnantajien toivotaan tarjoavan kielikursseja tai mahdollisuutta osallistua niihin työajalla. Myös vähemmän kieltä käyttävät toivovat mahdollisuutta suorittaa kielitutkinto saamen kielestä.

Muita kielen oppimiseen kannustavia menetelmiä haastateltujen mukaan ovat toiminnalliset kurssit, sekä arkipäivän kielen kuuleminen. Saamen kielen oppiminen arkipäivän toimien kautta koettaisiin mieluisaksi. Kurssiesimerkkeinä mainitaan keskustelukurssit, duodjukurssit, kalastusretket ja erinäiset teemailat. On tarvetta kursseille, jonne osallistumisen kynnyks ja saamen kielen puhumisen kynnyks ovat matalia. Lisäksi uusien innostavien kielenoppimistyökalujen koettaisiin tukevan omaa kielenoppimista. Tällaisia olisivat esimerkiksi multimedia DVD:t, äänikirjat sekä Internetistä löytyvät sanakirjat, kielioppioppaat ja harjoitukset.

Vähemmän kieltä käyttävät toivovat saamen kielen arkipäiväistymistä. Tällä tarkoitetaan sitä, että kieltä kuulisi ja näkisi kirjoitettuna enemmän, jolloin sitä ”oppisi kuin vahingossa”. Vähemmän kieltä käyttävät kaipaavat myös toimia, jotka vaikuttaisivat asenneilmapiiriin positiivisesti, jotta kynnyks saamen kielen käyttöön madaltuisi. Kielen oppimista tulisikin tukea positiivisin esimerkein ja toimin toistuvan negatiivisävytteisen korjaamisen sijaan. Mikäli kielen käyttäminen koetaan positiivisena, yksilön lisääntyvä saamen kielen käyttö kehittää myös hänen kielitaitoaan.

Saamenkielistä toimintaa tarvitaan kaiken ikäisille

Utsjoen kunnassa ja sen eri kylissä on tarvetta järjestetyille saamenkielisille toimille. Haastatteluissa nostetaan esiin sukupolvien välinen yhteistoiminta, rajat ylittävä yhteistyö, saamen kielitaidon lisääminen työelämässä, mediatarjonnan lisääminen sekä erilaisten tietoteknisten sovellusten ja ohjelmien lisääminen. Lisäksi saamen kielen tulee puhutun kielen lisäksi myös näkyä. Haastatteluissa esille nousevat saamenkie-

liset toimet haastateltujen sekä lasten ja nuorten tarpeista käsin. Kaikkien vastaajien ollessa täysi-ikäisiä, ei tässä selvityksessä lasten ja nuorten omia näkemyksiä ole kuultu. Tärkeää olisi kuulla myös lasten ja nuorten näkemyksiä saamenkielisistä toimista, jotka he kokisivat mielekkäinä.

Esilletulleita ehdotuksia

- lisää saamen kielen käyttöympäristöjä
- saamenkielistä vapaa-ajan toimintaa, kuten toiminnallisia kursseja
- kieli- ja kulttuurisiida, joka kokoaisi eri-ikäisiä ihmisiä toimimaan yhdessä
- sukupolvien välisen vuorovaikutuksen lisääminen
- ”vanhojen” saamenkielisten sanojen aktiivinen käyttöönotto
- uudissanojen kehittäminen
- kielineuvontaa vanhemmille kielenkäyttövalinnoissa lasten kanssa
- kunnalle selkeä poliittinen ohjelma saamen kielen tilanteen parantamiseksi
- saamen kielen nostaminen kunnan ylpeydenaiheeksi
- asenneilmapiiriä kehittävät toimet, jotta saamen kielen käyttökynnys ei olisi niin korkea
- saamenkielisen mediatarjonnan lisääminen
- puhelimiin ja tietokoneisiin saamenkielisiä sovelluksia
- saamenkielisiä tietokonepelejä
- saamenkielisten palveluiden saatavuuden lisääminen
- rajat ylittävän yhteistyön lisääminen
- yritysten ja yhdistysten kannustaminen käyttää kylteissään ja mainonnassaan saamen kieltä
- saamenkielisen henkilöstön lisääminen niin yksityisellä kuin julkisella sektorilla
- työntekijöiden kouluttaminen saamen kielen taitoisiksi

Lisää saamenkielisiä toimia lapsille

Saamenkielisen päivähoidon lisäksi Utsjoella on tarvetta kielipesille Utsjoen keskustajamassa, Karigasniemellä ja Nuorgamissa. Tällä hetkellä Nuorgamin kylässä ei ole tarjolla minkäänlaista saamenkielistä päivähoitoa tai kielipesätoimintaa. Voidaan myös arvioida, onko kohtuullista tarjota Nuorgamin saamenkielisille lapsille saamenkielistä päivähoitopaikkaa kymmenien kilometrien päästä samalla, kun suomenkielistä päivähoitoa on tarjolla Nuorgamin kylässä.

Lapsille kaivataan lisäksi saamenkielistä vapaa-ajan toimintaa sekä toimia, jotka tukevat kielitaidon kehittymistä. Ikäryhmien ja resurssien ollessa pieniä, keskustelua käydään siitä, miten tukea niiden lasten saamen kielen taidon kehittymistä, joilla saamen kieli on kotikielenä, ja miten taata saamen kielen taito myös niille lapsille, joilla saamen kieli ei ole kotikielenä.

Esilletulleita ehdotuksia

- saamenkielistä vapaa-ajan toimintaa lapsille, kerhot ja harrastukset
- saamenkielisen mediatarjonnan lisääminen lapsille
- dubattuja lastenohjelmia ja -filmejä
- kielipesätoimintaa Nuorgamiin, Utsjoelle ja Karigasniemelle
- kielitilanteen parantaminen koulussa

Lisää saamenkielisiä toimia nuorille

Haastatteluissa toivotaan saamenkielisiä nuortentoimia, kuten nuorteniltoja, seurakunnan järjestämiä toimia, teatteri- ja musiikkitoimintaa sekä muuta vapaa-ajan toimintaa. Lisäksi toivotaan saamelaisnuorten tapaamisia sekä kansainvälisiä alkupe-räiskansanuorten tapaamisia.

Koulutoimen toivottaisiin nykyistä enemmän edistävän saamenkielistä toimintaa. Koulujen tulisi käyttää saamenkielisiä resurssihenkilöitä osana opetusta, joiden avulla voitaisiin kasvattaa lasten ja nuorten kiinnostusta kieleen, ja samalla rikastutettaisiin lasten ja nuorten kielitaitoa. Lisäksi kouluihin tulisi tuoda enemmän saamelaisia taiteilijoita, kuten kirjailijoita. Haastattelut ovat myös huolestuneita Utsjoen saamelaislukion tilanteesta. Näkemyksen mukaan lukion opetusta tulisi kehittää enemmän saamenkieleen ja -kulttuuriin pohjautuvaksi.

Esilletulleita ehdotuksia

- saamenkielistä vapaa-ajan toimintaa nuorille
- kielitilanteen parantaminen kouluissa
- saamenkielisen mediatarjonnan lisääminen nuorille

Lisää saamenkielisiä toimia ikääntyvälle väestölle

Nuoremmista haastateltavista poiketen vanhimmat haastatellut eivät koe tarvetta saamen kieltä tukeviin toimiin. Sen sijaan vanhemman väestön tarpeet kohdistuvat saamenkielisten palveluiden saatavuuteen ja saamen kielen käyttömahdollisuuksien lisäämiseen. Kotona yksin asuville ikäihmisille olisi tärkeää päästä kokoontumaan muiden saamenkielisten kanssa. Tapahtumissa tärkeää olisi yhdessä oleminen sekä mahdollisuus seurusteluun ja jutteluun, ei niinkään järjestetty ohjelma.

Ikäihmisten toimia suunniteltaessa ja järjestettäessä tulee huomioida, että tarvittava tieto saavuttaa ne, joita se koskee. Tällöin toiminnan suunnittelussa tulee huomioida fyysiset ja kielelliset rajoitteet sekä kulkemismahdollisuudet. Joissakin tapauksissa ikäihmisten fyysiset tai kielelliset rajoitteet voivat haitata perinteisesti käytettyjen tiedotuskanavien seuraamista, kuten paikallis- ja aluelehtien ilmoitusten seuraamista.

Hyvänä käytäntönä voisi järjestävälle taholla olla yhteydenottaminen suoraan ikäihmisiin kohderyhmän ollessa suhteellisen pieni. Joissakin tapauksissa kuljetuksen järjestäminen tarjoaa ikäihmiselle paremmat mahdollisuudet osallistumiseen.

Ikääntyvälle väestölle saamenkielisten palveluiden tarjoaminen on ensiarvoisen tärkeää. Haastateltavia huolestutti ikääntymisen myötä vanhainkotiin muuttaminen ja siellä käytettävä kieli. Heitä huolestutti erityisesti tilanne, jossa vanhainkodin työntekijät eivät puhuisi saamea, varsinkin jos suomen kieli unohtuu ikääntymisen ja muistisairauden myötä.

Esilletulleita ehdotuksia

- saamenkielinen vanhainkoti
- saamenkielisten ikäihmisten tapaamiset
- saamenkieliset palvelut

Lopuksi

Utsjoella on tarvetta saamen kielen elvytykselle. Koska saamen kielen osaajien kielelliset taustat ovat hyvin heterogeenisiä, myös tarpeet erinäisissä toimissa ovat moninaisia. Vähemmän kieltä käyttävät tarvitsevat mahdollisuuksia kehittää kielitaitoaan ja kannustusta aktiiviseen kielen käyttöön. Aktiivisesti kieltä käyttävät sen sijaan tarvitsevat mahdollisuuksia kehittää jo olemassa olevaa kielitaitoaan. Haastattelussa nousi esille, että saamen kieli ei ole välttämättä aina kommunikointikielenä saamen kieltä osaavien henkilöiden kesken. Haastatellut kokevatkin tärkeänä, että kieltä osaavat henkilöt käyttäisivät saamea aina, kun keskustelevat keskenään. Erityisen tärkeää saamen kielen käyttäminen on lasten ja nuorten kanssa.

Niin nuoremmat kuin vanhemmat haastatellut kokevat, että nuoremman sukupolven osaama terminologia on vanhempaa sukupolvea suppeampi ja köyhempi. Tilanetta voidaan kohentaa sukupolvien välisellä vuorovaikutuksella, jolloin yhdessä toimimalla sanat opitaan luonnostaan. Järjestetyn toiminnan avulla voidaankin edistää saamen kielen käyttämistä ja kehittymistä. Järjestettyjen toimintojen tulisikin olla kokonaisuudessaan saamenkielisiä, jolloin muita kieliä voitaisiin käyttää ainoastaan apukielinä.

Utsjoella on tarvetta myös kielitutkintoon johtavaan saamen kielen koulutukseen ja mahdollisuuteen saada suullisesta kielitaidosta todistus. Suurimmalla osalla saamen kieltä äidinkielenään puhuvilla ei välttämättä ole tutkintoa saamen kielestä. Kun saamen kielen tutkintoa edellytetään tai se katsotaan eduksi työnhakutilanteessa, äidinkielenään saamea puhuva voi jättää hakematta työtä virallisen tutkinnon tai todistuksen puuttuessa.

11 Johtopäätökset

Utsjoki on Suomen ainoa saamelaisenemmistöinen kunta, jossa myös suurin osa saamelaisista puhuu saamen kieltä. Olemassa olevien tilastotietojen mukaan Utsjoella onkin vahvemmat saamenkieliset resurssit kuin missään muualla Suomessa. Vaikka Utsjoki on vahva saamenkielinen alue, pelkona on, että saamen kielen tilanne tulee tulevaisuudessa heikkenemään. Utsjoen saamen kielen tilanteen haasteena on ikääntyvä saamelaisväestö ja toisaalta nuorten poismuutto sekä saamen kielen vähentyvä käyttö. Utsjoen säilyminen vahvana saamenkielisenä alueena tarvitsee erillisiä tukitoimia.

Selvitystä varten on haastateltu 20 utsjokelaista saamen kielen käyttäjää, jotka puhuvat saamen kieltä aktiivisesti (15 hlöä) tai vähemmän aktiivisesti (5 hlöä). Aktiivisista saamen kielen käyttäjistä enemmistö on oppinut saamen kielen ainoana ensimmäisenä kielenään lapsuudessaan tai suomen kielen kanssa yhtä aikaa. Osa on lisäksi oppinut saamen kielen koulussa tai aikuisena itse opiskellen. Vähemmän aktiivisesti kieltä käyttävät saamelaiset ovat oppineet suomen kielen ensimmäisenä kielenään ja saamea jonkin verran lapsuudessaan toiselta vanhemmaltaan. Vähemmän saamen kieltä käyttävien joukossa on lisäksi haastatelluista nuorin, joka on oppinut saamen kielen ensimmäisenä kielenään lapsuudessaan, mutta puhuu nykyisin saamen kieltä vain joskus. Tärkeää olisikin selvittää, kuinka tavallista on nuorten saamen kielen käytön vaihtuminen suomen kieleen.

Kotona puhuttava kieli vaikuttaa kielen oppimiseen ja käyttöön. Haastatellut, joilla on lapsuudessa ollut saamen kieli käyttökielenä kotona tai kasvuympäristössä, ovat nykyäänkin aktiivisia saamen kielen käyttäjiä. Sen sijaan haastatellut, joiden kotona saamea ei pääasiallisesti ole käytetty, ovat nyt vähemmän aktiivisia saamen kielen käyttäjiä. Tilanne poikkeaa suomen kielen tilanteesta: Kaikki 20 haastateltua ilmoittaa ymmärtävänsä ja osaavansa suomea sujuvasti. Suomea sujuvasti osaavat myös ne henkilöt, joilla saamen kieli on ollut ainoa käyttökieli lapsuudessa; niin kotona kuin lähipiirissä. Saamen kielen osaaminen sen sijaan on vahvasti yhteydessä kotona ja lähipiirissä käytettävään kieleen. Mikäli lapsuuden lähipiirissä ei ole aktiivisesti puhuttu saamea, eivätkä haastatellut ole saamen kieltä myöhemmin opetelleet, arvioivat he osaavansa saamen kieltä heikosti.

Utsjoki ei ole saamenkielisenä ympäristönä yhtä vahva kuin ennen. Osa haastatelluista arvioi vanhempina aikuisen jälkikasvunsa nykyisin käyttävän enemmän suomea kuin saamea. Syiksi mainitaan Utsjoelta poismuutto sekä puoliset, jotka eivät osaa saamea. Saamen kielen siirtyminen lasten aktiiviseksi kieleksi ei myöskään ole enää itsestäänselvyys. Alle 18-vuotiaiden lasten vanhemmat joutuvat kiinnittämään enemmän huomiota lastensa kielenkäyttöön ja olemaan suunnitelmallisempia, jotta lapsil-

le kehittyisi vahva saamen kielen taito. Siltikin lapset voivat kouluun mennessä alkaa suosia suomen kielen käyttöä.

Asenneilmapiiri on kuitenkin muuttunut positiivisemmaksi saamen kieltä kohtaan, ja kiinnostus saamen kielen oppimiseen on lisääntynyt. Kaikkien haastateltujen mielestä saamen kielen osaaminen on tärkeää ja siitä on myös hyötyä. Saamen kielellä nähdään lisäksi olevan suuri merkitys saamelaiselle identiteetille ja kulttuurille ylipääntään. Lisäksi monikielisyyttä koetaan hyödyllisenä, eikä siihen liity enää ennakkoluuloja, joiden mukaan lapsen on vaikeaa oppia montaa kieltä yhtä aikaa.

Vaikka asenneilmapiiri on muuttunut positiivisempaan suuntaan, sekä nuoremmat että vanhemmat haastatellut kertovat joskus kokeneensa tullessa syrjityiksi saamen kielen käytön vuoksi. Saamen kielen käyttäminen on joskus kielletty tai se ei ole ollut sopivaa joissakin tilanteissa. Saamen kielen puhuminen tilanteissa, joissa paikalla on yksikin saamea osaamaton henkilö, on koettu sopimattomaksi. Useat syrjintäkokemukset liittyvät koulu-aikaan, myös nuorimmilla haastatelluilla. Lisäksi syrjintää on koettu, jos haastateltu on käyttänyt ns. ”huonoa kieltä”. Erityisesti nuoremmat haastatellut ovat kokeneet syrjintää äidinkielenään saamea puhuvien vanhempien ikäluokkien taholta, koska eivät ole puhuneet saamea tarpeeksi hyvin. Haastatteluista nouseekin esiin tiukka asenneilmapiiri saamen kielen oikeinpuhumista kohtaan. Pelko saamen kielen oikeinpuhumisesta tai -kirjoittamisesta johtaa kuitenkin helposti saamen kielen käytön vähenemiseen.

Kielenkäyttöympäristönä Utsjoki on kaksikielinen: kaikissa selvitettyissä kielenkäyttöympäristöissä käytetään suomea ja saamea. Vahvoja saamenkielen käyttöympäristöjä, saamea aktiivisesti käyttävien kotien lisäksi, ovat perinteiset saamelaiset elinkeinot sekä saamen kieltä, kulttuuria ja elinkeinoja edistävät organisaatiot. Saamea sen sijaan käytetään heikommin virallisissa yhteyksissä ja vapaa-ajan harrasteissa. Saamen kieli vaikuttaakin olevan useimmiten alisteinen suomen kielelle kielenkäyttövalinnoissa. Kaikkien selvitettyjen kielenkäyttöympäristöjen ollessa kaksikielisiä, on vain vähän kodin ulkopuolisia kielenkäyttöympäristöjä, joissa saamen kielen käytön koetaan olevan sopivaa. Tavallisesti suomen kieltä käytetään, mikäli paikalla on yksikin henkilö, jonka ei tiedetä puhuvan saamen kieltä sujuvasti.

Saamen kielen käyttö asioidessa on paikka-, palveluntarjoaja- ja asiakaspalvelijakohtaista. Saamea käytetään niin yksityisellä sektorilla kuin viranomaisissa, mikäli asiakaspalvelijan tiedetään osaavan saamea. Utsjoella asioidaankin useammin saameksi kuin muualla Suomessa. Saamenkielisten palveluiden vaatiminen koetaan kuitenkin työlääksi ja aikaa vieväksi. Myöskään saamenkielisten lomakkeiden käyttö ei ole tavallista. Mitä kauempana palvelut ovat, sitä todennäköisemmin asioidaan suomeksi. Kokemukset saamen kielilain toimimattomuudesta onkin johtanut siihen, ettei saamenkielistä palvelua edes vaadita. Sekä saamen kielilaista että viranomaisten saamen-

kielisistä palveluista tiedottaminen tulisikin olla aktiivisempaa, jotta saameksi asioiminen olisi nykyistä luontevampaa.

Saamen kielen heikko tilanne tiedostetaan entistä paremmin, minkä johdosta kielenkäyttövalinnatkin tehdään entistä tietoisemmin. Vaikka suurin osa haastatelluista arvioi tulevaisuudessa käyttävänsä saamea enemmän, täytyy kielen käytön valintoihin kiinnittää entistä enemmän huomiota. Vaikka Utsjoella on vahvat kielelliset resurssit, on yksilöiden saamen kielen käyttö kuitenkin vahvasti riippuvainen yksilön saamenkielisten kontaktien, sukulaisten ja ystävien, määrästä. Tällä hetkellä palvelu-, kulttuuri- ja mediatarjonta eivät tue tosiasiallisen kaksikielisen ympäristön muodostumista.

Selvityksen tulosten mukaan saamen kielen tilanne tulee kuitenkin heikkenemään Utsjoen kunnan alueella ajan myötä. Tällä hetkellä Utsjoen kunnassa on kielellisesti rikas saamenkielinen väestö. Suuren ikäluokan ikääntyminen ja nuorten heikot koulutusmahdollisuudet alueella johtavat Utsjoen saamenkielisen väestön vähentymiseen. Lisäksi saamenkielen vähentyvä käyttö johtaa kielen tilanteen heikkenemiseen. Utsjoella ollaankin nivelvaiheessa, jossa tämän hetken toimilla vaikutetaan saamen kielen tilanteen kehittymiseen kunnan alueella.

Saamenkielisen toimintaympäristön vahvistamiseksi tarvitaan erityisiä tukitoimia. Koska saamen kielen osaajien kielelliset taustat ovat hyvin heterogeenisiä, myös tarpeet erinäisissä toimissa ovat moninaisia. Vähemmän kieltä käyttävät tarvitsevat mahdollisuuksia kehittää kielitaitoaan sekä kannustusta kielen käyttöön. Aktiivisesti kieltä käyttävät sen sijaan tarvitsevat mahdollisuuksia kehittää jo olemassa olevaa kielitaitoaan. Aktiivisesti saamen kieltä käyttävät osaavat puhua saamen kieltä sujuvasti, mutta saamen kielen käyttöä heikentävät koetut puutteet kirjoitustaidossa tai kirjoitustaidottomuus. Lisäksi tarvitaan enemmän saamenkielistä kulttuuri- ja mediatarjontaa. Tosiasiallisen kaksikielisyyden turvaamiseksi tarvitaan myös saamen kielen käytön lisäämistä kaikissa toimintaympäristöissä Utsjoella.

Olemassa olevan vahvan saamenkielisen ympäristön vahvistaminen edistää kielenelvytystyötä myös muilla alueilla. Merkittävää on, että haastateltujen joukossa on niitä, jotka ovat valinneet Utsjoen asuinpaikakseen, jotta lapset oppisivat saamen kielen. Vahva saamenkielinen ympäristö tukeekin äidinkielenosoisen kielitaidon saavuttamista ja tarjoaa paluumuuttajille tai muille saamen kielen vaalimisesta kiinnostuneille kielellisesti rikkaan saamenkielisen ympäristön.

TAULUKOT

- Taulukko 1. Utsjoen väestörakenne vuonna 2011 (Saamelaiskäräjät 2011; Väestörekisterikeskus 2011.)
- Taulukko 2. Saamelaisväestön jakaantuminen Suomessa vuonna 2011 (Saamelaiskäräjät 2011.)
- Taulukko 3. Haastateltujen aikuiset ja alle 18-vuotiaat lapset
- Taulukko 4. Haastateltujen osaamien kielten käyttäminen
- Taulukko 5. Käytetyt apukeinot saamenkielisen sanan korvaamisessa
- Taulukko 6. Kielten käyttö, osaaminen ja samaistuminen
- Taulukko 7. Haastateltujen kokemus äidinkieli
- Taulukko 8. Asenteet monikielisyydestä ja saamen kielestä
- Taulukko 9. Asenteet saamen kielen merkityksestä saamelaiselle kulttuurille
- Taulukko 10. Asenteet saamen kielen tilanteesta
- Taulukko 11. Asenteet saamen kielen puhumisesta
- Taulukko 12. Haastateltujen kokemus syrjintä
- Taulukko 13. Kulttuuri- ja mediatarjonnan käyttö
- Taulukko 14. Tietokoneen käyttö
- Taulukko 15. Vahvat saamenkieliset ympäristöt
- Taulukko 16. Heikot saamenkieliset ympäristöt
- Taulukko 17. Saameksi asiointi yksityisellä sektorilla
- Taulukko 18. Saamen kielen taitoiset työntekijät Utsjoen kunnassa (Näkkäläjärvi 2007.)
- Taulukko 19. Saamen kielen taitoiset työntekijät Utsjoen kunnassa (kunnan toimialapäälliköt 2012.)
- Taulukko 20. Asiointi viranomaisissa saamen kielellä
- Taulukko 21. Saamenkielisten lomakkeiden käyttö
- Taulukko 22. Asiointi lääkärissä ja apteekissa saamen kielellä
- Taulukko 23. Asenteet saameksi asioimisesta
- Taulukko 24. Saameksi ja suomeksi asioiminen
- Taulukko 25. Haastateltujen arviot saamen kielen käytöstä tulevaisuudessa

LÄHTEET

Haastattelut

- 17.7.2012 Haastattelu, nainen, s. 1990-luvulla
- 17.7.2012 Haastattelu, nainen, s. 1990-luvulla
- 18.7.2012 Haastattelu, nainen, s. 1940-luvulla
- 18.7.2012 Haastattelu, nainen, s. 1930-luvulla
- 18.7.2012 Haastattelu, nainen, s. 1980-luvulla
- 19.7.2012 Haastattelu, mies, s. 1920-luvulla
- 19.7.2012 Haastattelu, mies, s. 1950-luvulla
- 19.7.2012 Haastattelu, nainen, s.1980-luvulla
- 20.7.2012 Haastattelu, nainen, s. 1950-luvulla
- 20.7.2012 Haastattelu, mies, s. 1930-luvulla
- 20.7.2012 Haastattelu, nainen, s.1960-luvulla
- 23.7.2012 Haastattelu, nainen, s. 1970-luvulla
- 26.7.2012 Haastattelu, nainen, s. 1980-luvulla
- 26.7.2012 Haastattelu, mies, s. 1970-luvulla
- 26.7.2012 Haastattelu, mies, s. 1990-luvulla
- 26.7.2012 Haastattelu, mies, s.1970-luvulla
- 26.7.2012 Haastattelu, nainen, s.1980-luvulla
- 27.7.2012 Haastattelu, nainen, s.1930-luvulla
- 28.7.2012 Haastattelu, nainen, s. 1990-luvulla
- 1.8.2012 Haastattelu, mies, s. 1950-luvulla
- 31.8.3012 Tiedonanto Hekkanen Raimo, vt. kunnanjohtaja
- 31.8.2012 Tiedonanto Solmari Kirsi, perusturvajohtaja
- 31.8.2012 Tiedonanto Aikio Eeva-Maarit, kehittämis- ja elinkeinopäällikkö
- 5.9.2012 Tiedonanto Partanen Toivo, kiinteistöpäällikkö
- 18.9.2012 Tiedonanto Alaraudanjoki Arja, rehtori-sivistystoimenjohtaja

Kirjallisuus

- Aikio, Marjut 1988: *Saamelaiset kielenvaihdon kierteessä: Kielisosiologinen tutkimus viiden saamelaiskylän kielenvaihdosta 1910–1980*. Helsinki: SKS.
- Lehtola Veli-Pekka 1994: Saamelainen evakko. City Sámit. Helsinki.
- Länsman Tarja 2000: Kaldoavin erämaa-alueen asutus- ja elinkeinohistoriaa. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A. No 126
- Näkkäläjärvi, Klemetti 2007: *Saamen kielilain toteutuminen vuosina 2004–2006. Kertomus saamen kielilain toteutumisesta*. Saamen kielineuvosto/ saamen kielen toimisto.
- Muller-Wille, Ludger 1996: Kahden kulttuurin kohtaaminen, saamelaiset ja suomalaiset Utsjoella. Rovaniemi: Arktinen keskus.
- Partanen, Minna 1994: *Saamen kielen käyttö Suomen saamelaisalueella*. Pro gradu -työ. Oulu: Oulun yliopisto.
- Rasmussen, Torkel 2005: Jávohuvva ja ealáska, Davvisámegielaigiid demografiija ja buolvaidgaskasas sirdáseapmi Norggas ja Suomas. Tromsø: Romssa Universitehta.

Säädökset

- Laki saamelaiskäräjistä 1995/974
Saamen kielilaki 1086/2003
Laki saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa L 516/1991

Internet-lähteet

- Tilastokeskus: Väestö 31.12.2011 / Luettu 10.9.2012
- Saamelaiskäräjät 2012: Saamelaisten lukumäärä vuoden 2011 Saamelaiskäräjien vaaleissa. / Luettu 10.9.2012
- Saamelaiskäräjät 2008: Saamelaisten lukumäärä vuoden 2007 saamelaiskäräjävaaleissa. / Luettu 10.9.2012